

HOGYAN CSINÁLÓDIK NÉMELY HISTÓRIA?

PILLANTÁSOK A RUMUN TÖRTÉNETÍRÁSBA.

IRTA

HUNFALVY PÁL

BUDAPEST.

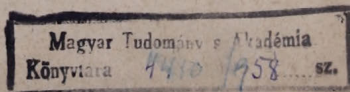
AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1885.

198990

Budapest, 1885. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája

I.

A bukaresti tudományos akadémia 1878-i ülésében Densusian-t a magyar- és erdélyi könyv- és oklevél-tárak megvizsgálásával bizta meg, hogy keresse fel a rumunok történeteire, különösen pedig a Hora-féle mozgalom felvilágosítására, szolgáló kutforrásokat. Densusian 18 hónapot fordíta kutatásaira, hosszabb ideig tartózkodván Budapesten is. 1880. márcz 16-án (az ó naptár szerint) számot ada kutatásairól a kiküldő akademiának s ez legott ki is nyomatá azokat, ezen czim alatt: »Cercetari istorice in archivele si bibliotecele Ungariei si ale Transilvaniei. Raportu de Nic. Densusianu, Bucuresci, 1880.« — Densusian 785 számmal sorozza elő a megtalált történeti irományokat, okleveleket, stb;

azonfelül sok kéziratban levő munkákat is. Ezek közé való egy igen becses munka a kolozsvári muzeumban, a Sinkai latinul irt kronikája, melynek czime: *Chronicon Dacorum romanorum et plurium aliarum nationum* s vezér-igéje:

Si fuerat molis Romanam condere gentem,
Nos documenta damus, qua simus origine nati !

(Ha a római népet, nehéz volt megal-
kotni, azaz Sinkai értelme szerint a rumunok
történeteit megcsinálni: mí bizonyítékok ál-
tal világossá tettük, hol vettük eredetünket.)
Természetesen ott megtalálta Densusian a
könyvvizsgálónak véleményét is, mely ezen
cikkemnek tárgya.

Pap Sándor 1848-ban a nagy-szebeni
bizottságnak tevékeny tagja, jónak látá
annak idejében az akkori Oláhföldre, most
Romániába, vonulni. Itt »Ilarianu Papiu« név
alatt tudományoskodik. 1869. szept. 14-én a
bukaresti akadémiában »Sinkai György
életét, munkáit és eszméit« (lásd
Analile Societatei academice Romane. Tom.
II. Bucur. 1869.) adá elő, a melyeket a Szá-

zadok 1878-iki évfolyamában ismertettem. Most tehát csak Sinkai Györgynek élete folyásából közlök néhány adatot, a mi a következők megértésére való.

Sinkai marosszéki Sámsondon született 1753-ban vagy 1754-ben. Tanult az unitáriusoknál Szabédon, azután Maros-Vásárhelyt Kolozsvárott és Beszterczén a piaristáknál. 1773-ban a balázsfalvi kolostorba jutván onnan Major Gergely püspök őt és Major Pétert Rómába küldé, a »collegium de propaganda fide«-be. Rómában 1774—1779-ig tanulva tölté az idejét; de itt a régi emlékek, kiváltképen pedig a Trajanus hires oszlópa, költék fel benne a gondolatot, hogy össze-keresse és megírja a rumunok történeteit. — Rumun hazánkfiak ne vegyék rossz néven, hogy rumun-t irok és nem román-t; hisz különbséget kell tennünk az oláh román, az olasz román, a francia román s a többi románok között. Ha nem haragszik a tirolisi »romauncs«, hogy így és nem román-nak hívják, miért haragudnék a rumun, ha így és nem román-nak hívjuk? Eddig legalább még nem szoritotta ki a többi románokat

Európából, hogy csak őt lehetne románnak nevezni.

Miután Sinkai egy évet Bécsben töltött, Balázsfalvára kerüle, mint az oláh iskolák igazgatója, s sok iskolai könyvet irt és adott ki. 1784-ben kilépe a kalugyerek rendjéből több társával együtt (a kilépők: Klein, a volt Klein püspöknek kis-öccse, Péterlaki és Major Péter.) Nem fértek össze az akkori püspökkel, Babbal. Az ellenzékösködés annyira mene, hogy a püspök és Pap István káptalani prépost őket 1794-ben háromszor is, mint a fegyelmet megvetőket és zenebonáskodókat, vádolta be az erdélyi kormányznál, gr. Bánffy Györgynél. Ez vizsgálatra a fehérmegyei főispánt, gr. Kemény Simont, küldé ki. Nemes emberek lévén a vádlottak, a vizsgálat sokáig tartta. Sinkait egy évre beiszárták, egyszersmind elvevék tőle az iskolai igazgatóságot. Sinkai csakhamar szabad lábra tétetvén Bécsbe ment fel, de nem nyerheté vissza hivatalát. Ebből látjuk, hogy a püspök és Sinkaiék között az egyházi téren folytak ellenzékösködések.

Sinkai most Vass grófi házban nevelő-

tanító lőn s ez állásban hat évet töltött. Azután Budára jutott, mint az oláh könyvek »correctora« és »censora«. Budán létében az akkori magyar tudós világgal belső ismeretséget kötött és tartotta fenn. Kovachich, Engel s mások tisztelik vala mint tudóst. 1809-ben elhagyá a correctori és censori hivatalt s Vass grófékhoz költözék, a hol 1816-ban meghalt. Historiai munkáját 1813-ban ki akará adni, de az erdélyi censura nem engedé meg. S midőn Sinkai a tilalom okát megtudakozta s a kéziratját visszakérte, a kormányzástól ezt a választ vevé: »A munkát nem lehet kinyomatni s vissza sem adatik a szerzőnek.«

Papiu Ilarianu azt elbeszélvén, az erdélyi censornak véleményét így fejezi ki: »Opus igne, auctor patibulo dignus« — a munka tüzre, a szerző akasztófára való!

Papnak előadása után az akademia elnöke, Heliade, így kiálta fel: Uraim, nagy a mai nap, mert ma emlékezetét örökösítettük meg Sinkainak, a legnagyobb rumunok egyikének, a rumunság mártirjának.«

Obedenare rumun tudós, a ki Papnak előadását, ha nem hallotta is, de az akadémia évkönyveiben bizonyosan olvasta, Párisban, a nagy kiállítás alkalmával 1876-ban, egy könyvet ada ki »La Roumanie économique«, a melyben (368—386 lapokon) egy szakasz a rumunok és magyarok viszonyáról (»Relation des Roumains avec les Hongrois«) is értekezik. Ebben Obedenare így ír Sinkairól: »A mult század vége felé Sinkai theologiai tudományok tanulása végett Rómába küldeték. Éjjel-nappal hazája történeteinek megírásán dolgozék. De alighogy visszatért, legott üldözéseket kelle tapasztalnia egész élete fogytáig csak azért, mert Annalesekben a rumunok, mint szabad, önálló nemzetnek jogait mutatta ki. A magyar kormány a szerzőt akasztófára, könyvét pedig tüzre ítélte (l'administration Hongroise condamna l'auteur à être pendu et le livre à être brûlé. Opus igne, auctor patibulo dignus, telle fut la réponse du censeur à qui Sinkai avait dû soumettre son ouvrage). A szerencsétlen hazafi szökni és rejtőzni vala kénytelen, s legnagyobb inségben huzá ki nyomorult életét.«

Már Heliade felkiáltásán méltán csodálkozik az, aki Papnak előadását olvassa, hogy mint lehet Sinkait a rumunság martirjának nevezni, a magyarok üldözése miatt! Hisz a magyarok se Magyarországon, se Erdélyben soha sem üldözték. Erdélyben, a mint a rumun historicus, Papiu Ilarianu, maga beszéli, a rumun püspök és rumun egyházbeliei (Sinkai és társai) között valának ellenkezések; a rumun püspök és a prépost vádolásai miatt történt hivatalos kötelességből a politikai hatóság részéről vizsgálat a vádlottak ellen, minél fogva Sinkai rövid fogságot is állott ki. De azután hat évig egy magyar aristocrataházban nevelősködék! utóbb pedig a magyar kormány által nevezteték ki correctorra és censorra Budán! S midőn ezt a magyar kormányi hivatalt önként elhagyta, megint Vassékhoz, egy magyar aristocrataházba költözék, a hol halála napjáig élt. Hol van itt a magyar üldözés? Szabad-e ennyire meghamisítani a történeteket?

De a franczia közönség olvasta azt a rettentő ítéletet: *Opus igne, auctor partibulo dignus!* s a franczia írók elször-

nyűködnek az ázsiai barbárok, mintha a Bertalani éjtszaka, a dragonádák, a Bastille s egy rakás egyéb humanisticus dolog csak a hottentották országából volnának ismeretesek. Olvasták és olvassák azt a németek is, s Bergner Rudolfék ma is a magyarokat csak az oláhok kinzóinak ismerik¹⁾; ők is pharisaeusi képpel elfeledik, hogy poroszra fordítva a Sinkai munkája, szerzője bizonyosan Spandauba került volna. Itt, a barbár magyaroknál, mint a rumun historicus maga beszéli, a censori kemény ítélet után is, Sinkai szabadon járt-kelt, sőt egy magyar kormányi hivatalt is viselt, s egy ügyhitt »kinzónak«, egy magyar főnemesnek, házában élt és halt meg.

Azonban a magyar censura mégis elítélte Sinkai munkájának kinyomatását. Igaz; de jusson eszünkbe, hogy az 1813-ban történt a censura virágzó korában; jusson eszünkbe, hogy Sinkai munkájában ez a gondolat ural-

---

¹⁾ Die Peiniger der Walachen, szójárása Bergnernek. — Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes u. der Leute. Von Rud. Bergner, Leipzig, 884.

kodik: Dákia a rumunoké; a rumunok Erdélyországnak egyedül törvényes örökösei, tehát egyedül jogos tulajdonosai is; jusson eszünkbe, hogy éppen a rumun historicusok kérkedése szerint, ezek valának a Hora támadásának is ösztönző eszméi; s ha ez mind eszünkbe jut, akkor megérthetjük, sőt igazoltnak is találjuk a magyar censornak tilalmát. De vajjon, úgy volt-e az kifejezve: »Opus igne, auctor patibulo dignus?« Én azon mindjárt kételkedém, a mikor olvastam, meg is írák, hogy Papiu Ilarianu talán nem is látta eredetiben a magyar censor véleményét.

Densusian, mint már említettem, megtálalta Kolozsvárott a Sinkai munkáját, és a könyvizsgálónak véleményét. A kézirat, úgy mond Densusian, Sinkainak saját keze írása. Ennek végén ez áll: Retento manuscripto et 4 impressis exemplaribus ad typum admittitur. Sign. Magno-Varadini 6-a maji 1812. Antonius Szerdahelyimp. districtualis librorum revisor Regius (L. S.). Azaz: A kéziratnak és négy nyomtatott pél-

dánynak visszatartása mellett kinyomtatása engedtetik. Nagy-Váradon, 1812 majus 6-án. Szerdahelyi Antal, kerületi királyi könyvvizsgáló.

Ebből azt látjuk, folytatja Densusian, hogy Sinkai Magyarországra nézve kinyomtatási engedélyt kapott 1812-ben; de ő Erdélyre nézve is akar vala nyomtatási engedélyt szerezni. Tehát 1813-ban maga nyújtá be munkáját az ottani könyvvizsgálónak, Mártonfinak. Itt azonban hajótörést szenved, mert Mártonfi annak az 1775-ki évtőlí részét nem találá arra valónak, hogy világot lásson (declarandu-se tota labore a sa de la 1775. incoce, neapta a vede lumina dilei.)

Hadd közöljem az egészet, mit Densusian kiír. Mártonfi a czime ellen is »Chronicon Valachorum« tesz kifogást, mert az egész krónikában, ugymond, egy-két hozzávetésen kívül, nincs is szó az oláhokról, tehát inkább ez lehetne czime: Chronicon imperatorum Romanorum tam occidentaliū quam orientaliū, qui in Dacia aut pro Dacia bella gesserunt«,

de erre nézve szükségtelen a munka, mert vannak már ennél jobb krónikák. Mert Sinkai krónikája Domitianussal kezdődik, pedig ez a császár egyszer sem látta Dákiát. Mert nagy képtelenség állítani, hogy Hunyadi János és Mátyás oláhok voltak, hisz Jánosnak anyja, Erzsébet, ha oláh volt is, nem volt Corvina. Mert Sinkai állítja, hogy az oláhok Erdélyország urai voltak a magyarok idejette előtt: pedig maguk Radu és Drágos sem voltak oláhok; ugy Gelu is, a kit Tuhutum legyőzött, vagy nem volt oláh, vagy ha az volt is, csak erdei rablóknak barambasája volt. Mert nevetséges a daco-román név is, melyet Klein és Sinkai gondoltak ki. Mert a második kötetben Sinkai azt igyekszik megmutatni, hogy Tuhutum nem hódította meg az erdélyi rumunokat, következésképen a magyarok, szászok s a többiek mind csak bitorlói a rumun statusnak, a melylyel a rumunok folyvást háboruban állanak, s nem is kellene más mint egy boszuló, de Horánál szerencsésebb vezér. — Mártonfi így fejezi be véleményét: Kezdjük csak izgatni a népet, mondom, a tanult

rumunokat, tehát kezdjük el a gyilkolást, rablást, gyujtogatást. S ez nem érdemelne számkivetést vagy fogságot? mit Mártonfi Juvenalinak ezen versével fejez ki: *Anne aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum?*

Ime mennyire másképen áll a történet dolog, mintsem azt Pap előadta, ki csak hirtől vehette — nem akarom mondani, maga költötte — a pharisaeusi iszonyodást okozott »*Opus igne, auctor patibulo dignus*«-féle ítéletet. S hát Pap előadását is, elejétől fogva végig, mennyire elferdítette, igazán megoláhosította *Obedenare*! *Densusian* közli most a valót.

Tehát így csinálódik némely historia! *Densusiannak* kötelessége lett volna, miután a valót közlöttes, hozzá tenni: *Papiu Ilarianu* és *Obedenare* rosszul értesítették a *Sinkai* üldözéséről s a magyar kormány által tüzzel és akasztófával való ráijesztéséről nemcsak a rumun, hanem az egész európai olvasó közönséget. De nem tette ám. Mert a magyarság rágalmozására zengősebb phrasist az »*Opus igne, auctor patibulo dignus*«-félénél alig

lehetne kitalálni. Hadd maradjon meg. Mert így csinálódik némely historia!

II.

Hogy a keleti románok némi kapcsolatban vannak az itáliai románokkal, azt, mihelyt a vlakok a Balkán-félszigeten mutatkoznak, a byzantinus görög írók is sejtik vala, azért nevezék őket itáliai gyarmatosoknak. S miután az erdélyi rumunok a magyar történetírók figyelmét felköltötték, azonnal ezek is a Rómával való összeköttetést elismerték.

Bonfinius nem is mulasztá el a maga módja szerint származtatni a Hunyadiakat: mert tudja vala, hogy azok oláh eredetűek. Csakis gyermekies históriai felfogás restelheti azt, hogy nem minden kitűnő ember a magyar históriában Attilától, vagy a »Hetu-mogerek«-től származik. Dicsőségére válik minden nemzetnek, ha mentül több idegen származásu beléje olvad s annak szellemi és anyagi súlyát neveli. Tehát Bonfinius így tudja a Hu-

nyadiak származását: Egyik római főember, Marcus Valerius, a Corvinus ragadványnevet a gallok támadásakor kapta meg Brennus idejében. Ezt ugyan Livius nem tudta, de Bonfinius tudja.

Továbbá, Corvinus Messala Valerius hódította meg Pannoniát, s ekképen jutának a Corvinusok Dákiába is. Itt a Corvinus-nemzetség sok századig lappangott, míg végre egy hunyadmegyei faluban feltűnt. (Decas III. liber IX.) — Mí ebből is látjuk hogyan csinálódik némely historia. — Opitz is, német költő, a ki Betlen Gábor akadémiájában tanított rövid ideig, az erdélyi rumunokat — akkor még csak oláhoknak nevezik vala — római eredetűeknek hirdeti. Ez a vélemény tehát uralkodó volt; de abból senki semmi különös jogot nem eszelt ki. Sőt még a XVII. század folytában is jövevény népnak tartotta őket az erdélyi politikai felfogás, mi a Magyarok földje, »terra Hungarorum«, ragadványnevében is, hogy az lakság, ki vala fejezve. Ugyanis a XVI. és XVII. századbeli tör-

vények Erdélyben gyakran a három territorialis részt így nevezik: lakságnak, székelységnak és szászságnak. Például az 1602-beli törvény: »A mely jóbágyok (igy!) Nagyságod bejövése után lakó helyökről vagy lakságra, vagy székelységre vagy szászság közé szöktenek stb.« Igy az 1600-beli törvény: »Azonképpen az egy forintról is, kit ajándékon Zsigmond fejedelemnek adtunk volt, mind arról a mi bejött, mind pedig a mi restantia kün vagyon, mind lakságon, székelységen, szászságon, számot adjanak a perceptorok.« Helyesen is vélekedik Benkő József: »Azért nevezték lakságnak a megyéket, mert a földes urak a jövevény népeket vegyest fogadták be földjeik mívelésére.« (Ideo autem ipsos Comitatus vocamine Lakság adpellatos putem, quod ad incolendos eos advenae gentes a dominis directis promiscue admitterentur ¹⁾)

Ezen szó Lakság, mely a magyarok

¹⁾ Benkő, a Transilvania Specialis-ában, melynek 5 kinyomatott ívét Marienburg használhatá. Lásd Geographie d. Grossfürstenthums Siebenbürgen, v. Luc. Jos. Marienburg, II. köt. 35. 36. lapját. (Hermanstadt, 1813.)

földjének, azaz, az erdélyi megyéknek ragadvány-neve, s melyet németül, »Colonisten Land«-nak, új magyarsággal »gyarmatok földjének« neveznénk, az erdélyi rumunok, rácok, görögök, bolgárok igazán valódi történeteik alapját fejezi ki.

Ezen különböző, de egyhitű népségeket az erősebb életű és szaporább rumun mind magába olvasztotta. Ámbár mindnyájok egyházi-nyelve az ó-szláv, vagy bolgár-szláv nyelv vala is, mégsem győzött Erdélyben a szlávtság, hanem a rumunság. A kevés számú görög kereskedők is, a kiknek egyházi nyelvök görög vala, vagy elenyésztek, vagy a rumunságba olvadtak. Ezen ethnographiai változás Magyarország keleti részein is, Biharban, Aradban, Szörényben, Krassóban, Temesben megtörtént; a hol ma tiszta rumunság van, ott még a múlt század elején más népek is laktak.

Tehát a köz elfogadás a rumunokat itáliai vagy éppen római eredetűeknek tartja vala, egy csöppet sem akadván fenn azon a szemet szuró jelenségen, hogy ó-szláv az egyházi nyelvök, és ó-szláv,

vagy kiril az írásuk is, ha t. i. oláh nyelven irtak, minek ugyan 1540-ig legkisebb nyoma sem tetszett még föl sehol is. De ismétlem, abból a vélt és elfogadott római eredetből 1750-ig senkinek sem jutott eszébe bármi jogot követelni vagy származtatni.

Ámde 1746-ban lepte meg a magyar irodalmi világot, s annyira mennyire az európai tudományt is az »Anonymus Belae regis Notarius,« mert abban az évben adta ki Schwandtner János György a »Scriptores rerum Hungaricarum«-ot.

A mit az Anonymus az ország állapotáról és népeiről beszél a magyarok megjelenését megelőző időből, arról sem az addig ismeretes magyar krónikák, sem a kelet-európai vagy görög, sem a nyugat-európai vagy latin egykoru és közelkoru-írók nem tudtak semmit. Valóban meglepők valának az 1746-ig merőben ismeretlen »kozár, bolgár és rumun birodalmak«; meglepők azért, mert képzelni is alig lehet, mint lappanghattak azok a birodalmak annyira, hogy a különböző cselekvő fő-fő emberek neszőket

sem érezték, nehogy hatalmuk lökését tapasztalták volna. Ott van az ismeretes Arnolf német király és császár, ki a dunántuli bolgárokat akarva nem-akarva ösmeri, tehát fejedelmüket, a hatalmas Simeont is ösmeri; de a rumun »birodalom« ismeretlen marad előtte, pedig mint Rómában megkoronázott császár bizonyosan kis vásárfiával kedveskedett volna a keleti románoknak, valamint ezek is legalább egy pár sornyi gratulatiot küldtek volna neki, ha ott lettek volna, a hol Anonymus őket képzei. Arnolf a magyarokat, a kiknek pedig barátságától is félni lehet vala, szólítja fel Szvatopluk ellen, a helyett, hogy a rég, szintén az orra előtt ülő Zalánt felszólította volna, ha t. i. ott lett volna, hol Anonymus a Zalán birodalmát képzei.

Ott van a morva fejedelem, az igazán »circumspectus« Szvatopluk, a ki Konstantinápolyba küldi embereit, keresztyén tanítókat kérni a keleti császártól, s az a »circumspectus« férfi sem hallotta soha is neszét-hírét annak a birodalomnak, mely keleti határait érte volna, ha ott van, a hol az Anony-

mus képzei. Bizony, ha igazán ott van az, a hol az Anonymus képzei, Szvatopluk el nem mulasztja segítségére fölkerüni, midőn Arnolf-fal kellett birkózni.

Ott van a hatalmas Simeon bolgár fejedelem, a magyarok legmérgesebb ellensége, a ki a besenyőkkel szövetezik a magyarok ellen, az is oly vak, hogy addig sem lát, a meddig karja ér, t. i. a Glad és a Gelu birodalmáig, melyek tőszomszédjai lettek volna, ha ott vannak, a hol az Anonymus képzei. A képzelt Zalán is nem a közel Simeonhoz küldi remegő követjeit, hanem a távol konstantinápolyi császárhoz segítségért a magyarok ellen.

Valóban csodálkozni kell a magyar historikusokon, a kik az Anonymus regéit történelmi lett dolgoknak vették és veszik mai napig! Viszontag a rumun historikusokon egy csöppet sem kell csodálkozni, hogy az Anonymust azon csillagnak tekintik, a »ki elől keli őket« országuk fölfedezésére.

Szükségesnek találják ugyan helyreigazítani és meg bővíteni az Anonymus elbeszélését; de ha nem baj, hogy senki a világon

nem tudta azt, a mit az Anonymus tudott; hogy lehetne baj, hogy meg a rumun írók azt is tudják 1780 óta, a mit az Anonymus sem tudott. Így »Tribonius Laureanu« az 1853-ban kiadott »Istoria Romaniloru din tempurile celle mai vechie pino in dilele nostre«-ben elbeszéli, hogy a rómaiak elköltözte után keleti Dákiában (Moldovában) a praetorok vagy dux-ok Joviani, görögül Diodori, szlávul Bogdani nevűek valának; — déli Dakiában (Oláhországban) Hilarii vagy Bucculi nevűek, innen Bucculesci, azaz Hilaropolis (Örmváros), később Bucuresci a fővárosuk; — Közép-Dákiában (Erdélyben) Julii, vagy Geli nevűek, innen fővárosuk Alba-Julia; — Nyugat-Dákiában (a Bánátban) Claudii vagy Gladii nevűek, innen Anonymus Gladja. A történelem, így folytatja Laurenau, még egy dux-ot ismer, Mariotust azaz »Minor Marius«-t, mely nevet az Anonymus rosszul Menu-Marot-nak ír. — Igaz ugyan, az Anonymus azért nevezi Mén-Marot-nak, »quia habuit multas amicas«: de aki az Anonymus elbeszélését historiainak veszi, miért ne ve-

gye Laureanunak regélését is annak? hisz így csinálódik a história.

Az előbbi cikkemben láttuk, hogy Sinkai társa Rómában Major Péter vala; utóbb író társa is lőn, s a bukaresti akadémiának elnöke, Heliade, a rumunok Mózesének nevezi.

A budapesti tanuló ifjuságnak Petru Majoru nevezetű irodalmi társasága 1883-ban Major Péter irományainak első kötetét *) adá ki, melynek tartalma: 1. Istoria pentru inceputulu Romaniloru in Dacia = A dákiak rumunok kezdetéről való história (1—290 lap); 2. Apendice, még pedig A) Disertatiune pentru inceputulu limbei romanesci = Értekezés a rumun nyelv kezdetéről, B) Disertatiune pentru literatura cea veche a' Romaniloru = Értekezés a rumunok régi irodalmáról.

A mint idézett cikkemben láttuk, Major is 1784-ben kilépe a kalugyerek rendéből.

---

*) D'in scrierile lui Petru Majoru edate de societatea »Petru Majoru« a junimei romane studiose d'in Budapesta. Volum. I. Budapest'a si Gherla. 1883.

Azután popa lett Szász-Régenben, protopopa pedig Görgényben. De 1809-ben Sinkait a budai censor és corrector állásában követé, tehát »nemes Dicső-Szent-Mártoni Major Péter« is magyar kormányi hivatalban állott, úgy mint Sinkai.

Említett munkáját »Pentru inceputulu Romaniloru in Daci'a« Budán 1812-ben magadá ki, ó-szláv, vagy kiril betűkkel; másodszor adá ki Malinescu Jordache; s minthogy már régen nem kapható, 1883-ban a Major Péter nevű társaság adá ki harmadszor, még pedig latin betűkkel vagy írással, hogy a paraszt is olvashassa. Mert Major Péter »hatalmas csapást mért azokra, a kik a rumunok román-latin eredetét tagadják« (nostru historicu a datu lovitura poternica contrariloru originei nostre romanelatine.) — A mennyire én ismerem az illető irodalmat, ma senki sem tagadja a rumunok román-latin eredetét; nálunk sem tagadja vala senki Bonfinius és Opitz idejében. De az ám a kérdés, vajjon a rumun nép innen a Dunán, vagyis szorosán véve, a mai Erdélyben, támadt-e római coloniákból és legionáriusok-

tól, vagy pedig a Balkánban? S láttuk, hogy az Anonymus könyvének megjelenéséig 1746-ban csakugyan egy halandó sem tudott semmit is az erdélyi rumun államról a magyarok megjelente korában.

A kiadó-társaság a XXXII. lapon ezt írja: »Ha a szerzőnek munkáiban imitt-amott kedvező nyilatkozatok fordulnak elő a hatalomban levőkre (in favore celoru de la putere = azaz a magyarokra) nézve, nekünk a sorok közt kell olvasnunk s igaz értékre szállítani le azokat a nyilatkozatokat; nekünk látnunk kell, milyen bajok ellen küzdött Major; tudnunk kell, hogy akkor miképpen vigyázott a censura a rumun írókra s hogy kevés hiba volt, hogy ugyanazt ne mondja Majorról, a mit a halhatatlan Sinkairól mondott: »Opus igne, auctor patibulo dignus.« — Érdemes egy kicsit gondolkozni a dologról.

Densusiannak »Cercetari istoriche«-je 1880-ban jelent meg Bukarestben. Lehetetlen, hogy e könyv 1883-ban még ismeretlen volt légyen a kiadó-társaság előtt. A kinek nem kenyerre az izgatás, az köteles az igaz-

ság kimondására. Densusian azt írta 1880-ban, hogy Sinkai munkájának kiadását a nagyváradi censura 1812-ben, tehát ugyanazon évben engedte meg, a melyben Major Péter a maga Inceputulu-ját kiadta Budán. Azt írta továbbá Densusian, hogy az erdélyi censura 1813-ban megtagadta ugyan az engedélyt a Sinkai munkájától, de közli egyszersmind az okolást is, mely miatt Mártonfi megtagadta az engedélyt; s ezt az okolást 1813-ban még II. József »redivivus« is aláírta volna. Densusian hü előadásából azt kellett volna hát tanulnia a kiadó társaságnak, hogy ezen zengős phrazis »Opus igne, auctor patibulo dignus« Mártonfi tollából nem folyt, hogy az merő hazugság. A mely kiadó társaság annyira tulteszi magát a való tényeken s annyira ragaszkodik a való tények ellenére ahhoz, a mi nem való, a mi hazugság: az csak jelleméhez hiven cselekszik, mikor inti olvasóit, hogy ne higgyenek a rumun írónak, mikor nem szidja a magyarokat, — mintha a magyarok rágalmazása oláh igazság volna. — Lássuk most röviden Major Péter munkájának velejét.

A rumunok rosszakarói azt olvassák ki Flavius Vopiscus, Sextus Rufus és Eutropius római írókból, hogy Aurelianus valamennyi római lakost takarított ki Dákiából, ugymond Major Péter. Ő tehát legelőször is apróra megmutatja, hogy Trajanus egy láb big irtotta ki a lakosságot Dákiában s az üres országot egész Italiából és Rómából gyűjtött coloniákkal töltötte meg. — Már ebben is nagyon csalatkozik »a rumunok Mózese.« Annyira ki nem irtatott a dák lakosság, hogy ez mindjárt Trajanus után több ízben is nagyon ráíjeszte a rómaiakra.

Csalatkozik arra nézve is, hogy Itáliából vagy éppen Rómából eredő coloniák töltötték volna meg az új provinciát. Lehet azonban, hogy 1812-ig a római Dákiának történetei nem voltak annyira ismereteseek a feliratos kövekről, mint most. Nem hogy Italiából vitt volna ki coloniákat Trajanus, ellenkezőleg ő másunnan Itáliába szállította telepítvényeseket, mert az a folytonos háboruk miatt lakosság nélkül szűkölködik vala már. Dákiába tehát Dalmátiából, Pannoniából, Noricumból, Galliából, különösen pedig Ázsiá-

ból, jelesen Syriából, Galatiából, Kariából, Paphlagoniából özönlének, hajtva vagy önként, az új lakosok, mit a feliratos kövekről tanulunk, a melyek erre nézve nem hazudhatnak.

De Major nemcsak azt hiteti el olvasóival, hogy az új lakosok Dákiában mind Rómából, legalább Itáliából származtak, hanem tiszta vérű utódjainak megbizonyítására elene van azon »rosszakaró« véleménynek is, mintha az új lakosok barbár vérrel elegyedtek volna. A világért sem! Azok mind feleségestül, gyermekestül érkeztek Dákiába; utódjaik sem vegyültek soha is másokkal. Ezt nem is kell bebizonyítani, ugymond Major, mert a rumunok, vagy általában szólva, a románok, mai napig utálják a más nemzetbeli nőket, ezekkel nem házasodnak össze. Azt a rumun természetet nem ismerik azok, a kik a rumunok elvegyülését más nemzetekkel állítják. (69—70. lapon.)

Major, az ő felfogása szerint, hihetővé igyekszik tenni, hogy a rómaiak legnagyobb és java része megmaradt Dákiában Aurelianus kiszállítása ellenére is. Az ismert történe-

tek ellent mondanak ennek, így például Athanarik a hunok elől az erdélyi hegyek közé szorulván, onnan a szarmatákat szorítá ki, mint a kortárs Ammianus Marcellinus beszéli, a ki a tartománynak akkori nevét is tudja, hogy azt a gótok Kaukaland-nak nevezték (ad Caucalandensem locum altitudine silvarum et montium inaccessum cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis. XXXI. 4. 12.) Tehát szarmatákat talált ott Athanarik, nem rómaiakat. Sőt már előbb is Nagy Konstantin a Duna balpartján építvén erősségeket a barbárok ellen, ott rómaiakat nem találta, kiket bizonyosan örömmel magához édesgetett, legalább velök szövetkezett volna. — De hagyjuk a történeteket, s hallgassuk Major Péter regéit.

Ezek szerint tehát teli van mindig Erdélyország római lakosokkal, sőt ezek a városokban laknak, mint mesteremberek, művészek, míg a gótok s a következő barbárok a városokon kívül tanyáznak. Ezek békén is hagyják a rómaiakat, habár adót szednek tőlök. Amde, ugymond Major, a hegyek közt lakó rómaiak vagy rumunok azon időben

is saját, független fejedelmeik alatt élnek vala. Ezen állapot tartá az avarok legyőzéseig. Ekkor a hegyek közt összeszorult rumun fejedelemségek a mezőségre is kiterjedének, úgy hogy a magyarok három rumun fejedelmet találtak ott; Gelut, Menumarótot és Gládot. Menumarót, Major értelmezése szerint, annyi mint kisebb Marot, mert az olasz *meno* = *minor*. — Elfelejtí Major, hogy a latin *minor* oláhul »mai micu«, de ily csekélység mit sem árthat a nagy históriának. Laurianu is alkalmasint Majortól tanulta volt a Menumarótnak szószerinti értelmezését.

Elhagyván Menumarótot és Gladot, kövessük a Gelu rumunjainak viszontagságait. Tuhutum győz, Gelu elvész; a rumunok tehát szabad akarattal teszik fejedelmökké Tuhutumot. Ennél nem is maradnak magyarok, mert visszatérnek Árpádhoz, kinek sok harczosra van szüksége. Tehát csak a rumunok fejedelmévé lesz Tuhutum; de emiatt a rumunok országa nem lesz magyarrá, a mint Magyarország nem lett németté az által, hogy német nemzetség lett benne uralkodóvá. Tuhutum bizonyosan oláhul is tud vala, mert

Moldovában oláhok közt élt volt, a honnan nem rég kijött (de orece locuise in Moldov'a intre Romani, si nu de multu esise de acolo« 108. lap.) Utóbb Major még sem hagyja Tuhutumot magára, mert a 110. lapon a rumunok eszességét dicséri, hogy magyarokat is fogadtak be Erdélybe (i n A r d e a l u), mert együtt könnyebben védelmezheték a földet a kunok és besenyők ellen.

A rumunok uralkodása Erdélyben Sz. István által szűnt meg, midőn a győző király Magyarországhoz csatolta Erdélyt. De állapotjuk azután sem vala türhetetlen; olyan volt az, minő az Anonymus eme szavaiból kiérthető: »Szabolcs és társai az épített földvárhoz a vidék lakosaiból sok »servientes«-t rendelének, a kiket most »civiles«-nek nevezünk.« Ezen szolgálat pedig oly könnyű vala, hogy a Görgény-várhoz tartozó magyar és oláh darabantok hosszú pert folytattak azért, hogy megtarthassák azt a szolgálatot. De kevés évvel azelőtt lelkeik nagy fájdalmával elveszték azt a tisztes szolgálatot (125. lap.)*)

*) Felette sajnálom, hogy meg nem tudhatom ezen

Röviden szólván az 1437-ki paraszt támadásról, és a három erdélyi nemzet uniojáról, előadja Major, hogy a magyar nemzet nevében csak a nemesek foglaltattak; a nemesek pedig magyarok valának és rumunok. Egy szóval, ugymond, a rumunok, a kik nemesek, éppen olyanok, mint a magyar nemesek; viszontag a magyarok, akik nem nemesek, éppen olyanok, mint a nem-nemes rumunok. (Cu unu cuventu, Romanii, cari suntu nemesi, intocmai suntu cu Ungarii cei ce suntu nemesi, intru tote. Si Ungarii, cari nu suntu nemesi, intocmai suntu cu Romanii acei-a, cari nu suntu nemesi. 129. lap.) — Itt Major az 1848-iki állapotot jellemzi helyesen, a miért is a kiadó társaság inti az olvasókat, hogy tanuljanak a sorok közt olvasni.

Heliade, a bukaresti academiának elnöke, miért nevezi Majort a rumunok Móze-

---

pernek okát és lefolyását. — Görgény a fejedelmek alatt is »fiscalitás« volt; s a görgényi darabantokról azt találom, hogy »a többi lakosokkal egyaránt tartoztak viselni a falu terhét.« — A magy. törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I. köt. 355. lap. (Budapesten, 1855.)

sének, s miért nem inkább Sinkait, a ki azonképpen, talán még alaposabban is, legalább tudósabban, mutatta meg a rumunok eredetét és szakadatlan lakásukat Erdélyben, mint Major? Talán ebből az egy körülményből tette azt Heliade, hogy a Major munkája már 1812-ben jelent meg: a Sinkai »krónikája« pedig csak 1853-ban került ki nyomtatásból Jászvásáron. A rumun olvasó közönség tehát előbb tudhatta meg Major munkájából mind tiszta római létét, mind szakadatlan lakását Erdélyben 102 vagy 110-től fogva, mind végre ottani uralkodását nemcsak Tuhutumig, hanem egész sz. Istvánig.

Az egész rumun regében legnevezetesebb az, hogy a rumunok Erdélyországot birták, és kizárólag birták nemcsak a magyarok megjelenéséig, hanem még azután is sz. Istvánig; sőt a mint Major a 129. lapon hivatkozván az 1791-ben beadott »Supplex libellus Valachorum«-ra, mondja, hogy az unio után legnagyobb virágzásban fénylik vala a rumunság Erdélyben, s csak a XVII. század folytában, mint ugyanazon supplex libellus állítja, fosztatott meg élvezett jogaitól.

Már feljebb láttuk, hogy rege az, mit az Anonymus Belae regis notarius országunk állapotjáról és népeiről mesél a magyarok bejövetelének korában, és ennek előtte. Dönt-hetetlen históriai dogma, hogy a semminek nincs hatása az emberi történetekben; az nem hallik, nem érzik sehol és soha. Nagy Károly a legkiállóbb alak a VIII. század végén és a IX. század elején; hozzá követek járultak nemcsak a még hódítatlan szlávoktól, hanem Byzanczból, sőt a dömöczki (damascusi) kalifától is; az erdélyi keresztény rumunok, a kik Nagy Károly által szabadultak volnameg a pogányavarok szorongatásaitól, nem küldenek hozzá követtséget; Nagy Károly nem hall, nem érez semmit sem rólok, mert a semmi nem hallik, nem érzik.

A byzanci politika messze földekre jár-tatja kémlő szemeit, hogy lehetőleg biztosítsa magát az éjszak felől tolongó népek ellen, s szövetkezik különbség nélkül mindegyikkel, ha felhasználhatja segítségét. Az erdélyi és oláhországi keresztény rumunokon, a kik oly közel laknak, nem akad fel kémlő szeme

soha; azok sem mutatják soha is magukat Konstantinápolyban, pedig sok politikai és egyházi érdek hajtotta volna oda: de a semmi nem hallik, nem érzik sehol és soha.

Megemlítettem már, hogy a főcselekvő személyek a magyarok bejövetele idejében nem vetének ügyet a közellakó rumunokra, pedig hogyan örvendhetett volna nekik akár Arnolf német császár, akár Leo görög császár, akár Szvatopluk morvai, akár Simeon bolgár fejedelem! Hiába, a semmi nem hallik, nem érzik sehol és soha.

A külföldről térjünk haza. Föltetszik, hogy a rumunok még nevet sem adtak annak az országnak, melyet Trajanus ideje óta szakadatlanul laktak és birtak volna, mint Major hiszi és állítja. Mert a Dacia, dacus név csak tudós emlékezés az íróknál, mint a Pannonia, Pannonius név is; ezeket maguk a lakosok az V—XII. századokban alig ismerik. A Prat de Trajan, vagy a Calea lui Trajan is, vagy a hogy helyesen kellene rumunul írni, csak annak az emlékezésnek újabb termései. Az erdélyi

rumunok az országot Ardeal-nak nevezik, mint Major Péter tudja és mondja; de ez a név csak a magyar Erdeli-nek, Erdélynek oláhos kiejtése s az az Erdőn-inneni magyaroknál keletkezett; Erdélyország Magyarországtól vette azt.

Még inkább föltetszik, hogy a mivelt rómaiak városokban laktak volna, mint Major Péter tanítja, tehát Tuhutum az akkor is megvolt régi római városokban csupa rumunokat talált volna; mégis miképen lett, hogy egyetlen egy római városnév sem maradt meg ott! Hisz a magyarok, kik mindenütt a szláv helyneveket meghagyták, bizony nem változtatták volna meg a római helyneveket, ha előtalálják; annál kevésbbé pedig elszlávosították volna, úgy hogy pl. Apulum Belgrád, Ulpia-Trajana Gredistye legyen stb. A római helynevek teljes, tökéletes kiesése a lakosok emlékezetéből hangosan bizonyítja, hogy rég kimúlt volt Erdélyben a rómaiság, s róla a szóhagyomány sem regélt a következő és gyakran váltakozó uj népeknek.

Tuhutum csupa rumunokat talált volna Erdélyben = Ultrasilvaniában: föltetszik

tehát méltán, hogy a Meszes kapu, az Almás, Kapos folyók-féle magyar nevek ezeknél a rómaiaknál divatoztak már Tuhutum ideje előtt is! — A rumunok és csakis rumunok, nem magyarok is, mint Major világosan állítja, hűséget esküsznek Tuhutumnak, s elnevezik azt a helyet Eskülő-nek a magyar eskü szóról! Nemde legfeltetszőbb ez? A ki nincs elvakítva vagy az Anonymusba való hittel, vagy az erdélyi románságba való hittel, az kénytelen magának megvallani, hogy az Anonymus regéje sok idővel a történetek után költ ki, s a már rég meglevő új helynevek valának kotló-fészke

Dé föltetszik az is, hogy Major Péter a rumun nép kezdeteit »Origines Romanorum Orientalium« nem, a mint illett volna, latin hanem szláv (kiril) betűkkel írta meg. Erről a következő cikk fog szólni.

III.

Föltetszik, hogy Major Péter, a rumunok Mózes, nem latin, hanem szláv (ó-szláv vagy kiril) betűkkel írta meg a Rumunok, azaz a Keleti Románok kezdeteit. Tudniillik, meggondolván, a mit Major két-

ségtelen való igaznak állít, s a mit — legalább tudtomra — valamennyi rumun történetíró és költő még erősebben is hiszen, mint a »lege'a credintiei«-t, azaz a maga hitvallását; meggondolván t. i. hogy a Major és valamennyi rumun történetíró és költőnek hite szerint Erdélyben a rumunok Trajanustól fogva szakadatlanul nemcsak laktak, hanem városi mivelt nép is voltak, önálló birodalmakat képeztek, s keresztyének lévén kifejlett hierarchiával is büszkélkedtek; hogy, mint Major tanítja, Tuhutum és utódjai alatt Szt. Istvánig ők voltak Erdélynek kizárólagos urai, s azután is olyan állapotban éltek, hogy 1437 után szinte legnagyobb virágzásra emelkedett az erdélyi rumunság; mind ezt meggondolván nemcsak feltetsző, hanem hihetetlen dolognak is azt kell tekintenünk, hogy ezen rumunság vagy latinság a szláv írással élt, sőt még Major is, a rumunok eme Mózese, szláv betűkkel írta meg nevezetes munkáját. Lássuk, mint fejti meg Major ezt a hihetetlen csudát abban az értekezésében, mely »pentru literatur' a cea vechia

a' Romaniloru«, azaz a rumunok régi irodalmát tárgyalja.

»Kétségen kívüli dolog, ugymond Major, hogy a rumunok ősei, midőn Rómából jöven Dákiában megtelepültek, itt ugyanazon irással vagyis betűkkel élének, mint azok, kik Rómában vagyis Italiában visszamaradtak. Ezt mutatják a feliratos kövek is, melyeket mai napig a régi Dákiában, különösen pedig Erdélyben és a Bánátban összeszedhettek.«

»De miután a római uralkodás megszűnt s majd egy, majd más barbár nép foglalta el a trajanusi, vagyis a Dunán inneni Dákiát, ennek római lakosai nem közlekedhetének többé az itáliai rómaiakkal. A műveltség és tudomány tehát nem kevésbé csappant meg a barbárok alatt. Innen van az is, hogy egyetlen egy emlék sem maradt reánk, a melyből megtudhatnók, hogy a régi Dákiának románjai miféle betűket használtak a barbárok uralkodása alatt.« Itt szakítsuk meg az előadást.

Az olvasó tudja, hogy nem Itáliából, legkevésbé pedig Rómából származtak Dá-

kiába az új lakosok, hanem a birodalom más, többnyire ázsiai részeiből. Ámde a latin nyelv, mint a kormánynak, a törvénykezésnek, a hadviselésnek a nyelve, a társadalmi életben is ösmeretes vala mindenütt, kivéve azon tartományokat, a melyeken a görög nyelv és míveltség már a római foglalás előtt el volt terjedve s ott honossá is lett. Tehát a trajánusi Dákiában is, bárhonnan kerültek is oda az új lakosok, a latin nyelv, mint a politikai élet nyelve, nem lehet vala ismeretlen a társadalmi életben; s ez latin nyelven nyilatkoztak, valahányszor a nyilvános életre hivatkozott, tehát síri emlékekben, szerződésben, alapításokban stb. Egy meglett társadalom, ha más uralkodás alá kerül is, folytatja előbbi életét és szokásait. Ha állana az, amit Major minden tétova nélkül bizonyosnak állít, hogy az erdélyi tiszta románság a barbárok alatt is békén lakta a városokat, folytatván mivelt foglalatosságát: mi akadályozta volna abban, hogy kövesse régi szokásait, s a barbárok alatt is sírköveket és más emlékköveket állítson az állítás okát és évét vésetvén ki rajtuk? Bizony abban a barbárok nem

akadályozták volna. Az a körülmény tehát, hogy Erdélyben már 260 tájban szűnnek meg a feliratos kövek, nem a római társadalomnak megmaradását, hanem inkább megszüntét bizonyítja. Ebből a körülményből tehát azt kell kiolvasnunk, hogy a román lakosság már Gallienus alatt kezdte kitakarodni a trajanusi Dákiából s hogy Aurelianus uralkodása elején már végkép kitakarodott volt, úgy, hogy ez az utolsó hadi erőt is kivonhatá, Dákiát a gótoknak engedvén által. Így szabadult meg a veszedelmes ellenségtől s egész gondját és osztatlan erejét az ázsiai hadjáratra, többi közt Zenobia ellen is, fordíthatá.

De Major nem azt olvassa ki a nevezett körülményből, sőt inkább annyira neki bátorodik hitében, hogy a trajanusi Dákiában folyvást lakó románokat keresztyneknek is tudja, kiknek saját papjaik valának, a kik a szent liturgiát latin nyelven éneklik és a sákramentumokat latin nyelvben szolgáltatják vala ki. Ezt bizonyosnak vévén Major, azt is bátran állítja, hogy latin könyveik, még pedig latin

betűkkel irt könyveik voltak okvetetlenül. Mert így okoskodik: latin népnek latin papjai nem lehetnek el könyvek nélkül; tehát a trajanusi Dákiának latin papjai is könyvek nélkül nem szűkölködhettek. Ugyde ezen könyvek bizonyosan latin betűkkel voltak írva — hisz az uralkodó barbároknak nem vala írásuk, azon könyvek tehát nem lehettek valami barbár írással írva. De görögül sem voltak írva, mert egy szál görög ember sem lakik vala akkor a mai Erdélyben; mert, másodszor, nincs nyoma ilyen könyvnek az akkori barbár uralkodásu Dákiában.

Milyen hiányos, félszeg ezen okoskodás! Mivelhogy nincs görögül irt könyvnek nyoma azon időből, abból az foly helyesen, hogy ilyen könyvet akkor nem irt senki Dákiában. Major maga vallja meg s kénytelen is megvallani, hogy sem latin emlékkő, sem latin könyv abból az időből nem jutott reánk: s ime ebből a körülményből mégis azt következteti bátran: tehát Dákiában, azaz trajanusi Dákiában, vagyis a mai Erdélyben, akkor minden bizonynyal

római, még pedig keresztyén és tudós latin hierarchia alatt élő római lakosság volt nemcsak Tuhutum idejéig, de szent István győző hadjáratáig !!

Mi birhatta Majort erre, hogy annyira vétkezzék a józan ész ellen s annyira arcul csapja a logikát? Egy nagy geographiai és még nagyobb chronologiai ugrás.

A trajanusi Dákiából kiköltözött római vagy elrómaiosodott lakosság a Duna jobb partján, Moesiában, telepedett meg, azt a tartományi részt Aurelianus Dákiának nevezvén el, hogy a Dákia név ezentul se hiányozzék a római provinciák sorában. Mondják, hogy maga Aurelianus neveztetette volna így a régi Moesiának eme részét. Hasonló névköltözés történt nálunk is. A szávántuli Horvátországot a török foglalván el, Tótországnak (Slavoniának) felső részét nevezék el Horvátországnak, hogy megmaradjon a háromsági birodalomnak mind a három királysága.

Abban az uj, vagy Aureliánusi Dákiában — ott a dákiái név sok ideig tartja magát —

tehát Moesiában, Dardaniában s a többi provinciában a Duna jobb partján s beljebb Thrákiában is, a latin nyelv és majdan a kereszténység is uralkodóvá lett. A régi thrák népségek hamar elrómaiosodának; a Duna balparti tartományból, a trajanusi Dákiából érkező rómaiosodott lakosok is szaporíták a latinságot. Major ennek bizonyítására, hogy a nevezett tartományokban a latinság és kereszténység uralkodott, a moesiai particularis zsinatnak latin levelét hozza fel a görög császárhoz, melyet göröggre kellett fordítani, hogy megértse a császár. Ezen levélben vonatkozás volt a 451-ben tartott Chalcedoni egyetemes zsinatra is.

Többet is hozhatott volna fel Major azon provinciák mind latinságának, mind keresztény voltának megmutatására. Nagy Konstantin a birodalom székét Byzanczba tette volt által, minél fogva a birodalom mind politikai, mind katonai sulypontja éppen a Balkán-félszigetre fordult. S akkor a birodalomnak összes igazgatása és törvénykezése latin nyelven folya még.

A mi pedig a kereszténységet illeti, tud-

juk, hogy Sirmiumban 351-ben, 357-ben és 358-ban egyházi zsinatok tartattak, mert Constantius császár legtöbbnyire ebben a városban tartózkodék. Ezen zsinatok határozatai görögül vannak írva. — Sirmium a mai Mitrovicz helyén vala, s a sirmiumi püspök tekintélye egész Pannoniára, azaz dunántuli Magyarországra terjed vala, a meddig itt a kereszténység fenmaradhatott. Csak Baján avar fejedelem pusztitá el végképen Sirmiumot. — Sardicában, a mai Sophiában, már 347-ben tartaték egyházi zsinat, a melynek határozatai (canones) mind görög mind latin nyelven valának szerkesztve.

Major egy ugrással ezt a balkáni és dunántuli politikai és egyházi állapotot a Dunán inneni tartományokra teszi által, különösen Erdélyre és Moldovára. Pedig például 451-ben, a Chalcedoni zsinat idejében, mennyire mások itt a viszonyok! 448-ban görög követség utazik Attilához. Priscus, ki azt a követséget, mint tagja, leírja, sem a Bánátban, melyen keresztül megyen, sem a Tisza mellékein nem talál semmit a régi római világból. Attilának egyik fő embere

római fürdőt épített magának Pannoniából hozott kövekből és sirmiumi mesterrel. Ez az Onegesius, a ki pedig alkalmasint Erdélyországon ment és jött keresztül, midőn Attila fiával együtt az akatzirok ellen hadakozott a mai Moldovában vagy Bessarábiában, mint Priscus nekünk beszéli, nem Erdélyből szerzett magának ügyes embert, hanem Sirmiumból. Priscus sem hallott semmit is olyatén római lakosokról, milyeneket Major képzel magának Erdélyben.

Se baj. Erdélyországban és Moldovában erős keresztyén és római lakosság élt folyvást századokon keresztül. A görög császár segítséget várván a nyugattól, különösen a római pápától, Itáliába megyen püspökeivel együtt, s Florentiában 1439-ben meglesz az unio a keleti és nyugati egyházak között. Ezt az uniót a moldovai metropolita is aláírja. Legnagyobb ellene azonban az ephesusi érsek, Márk. Ez pedig a moldovai metropolita halála után, deákját (diaconus-át) Theoctistust juttatja a metropolitai székbe, a ki bolgár, tehát szláv létére a görög Márkkal együtt annyira szítja a gyűlölséget

az unio és minden latinság ellen, hogy a moldovaiak máglyára hordják össze a latin könyveket, s elégetik. Parancs is adatik ki, hogy ezentúl a szláv liturgiát kell énekelni az isteni tiszteleten, szláv egyházi könyveket használni s a ki irni akar, annak csak szláv betűkkel szabad írnia! A moldovaiak példáját az erdélyi rumunok is követték, azonképen követték azt Oláhországban is. Ilyetén haragot birtak a gonosz görögök és szlávok a keleti románokban felgyujtani minden ellen, a mi latin vagy italiai, még a latin betűk ellen is! ugymond Major. Minthogy pedig se a papok se a nép nem értik vala a szláv nyelvet, azért lettek a rumunok egészen tudatlanokká.

»Nincs kétség, kiált fel Major, a románok minden szerencsétlensége a görögök és a szerbek utálatjából származik, a melylyel ezek a románok és az italiaiak ellen viseltetnek« (ne indoitu lucru este, ca isvorulu a tota nefericirea Romniloru se trage d'in urgi' a Greciloru si dupa d'insii a Serbiloru cea asupr'a Romaniloru si a toturoru Italianiloru. 317. lap.)

Hihetetlenebb mese annál, melyet Ma-

jor elbeszél, bizonyosan nincs az összes histo-
 riái költeményekben. Nem a könyv-égetés hi-
 hetetlen; az inquisitio vitézei, a dominicanusok,
 utóbb a jezsuiták, híres tűzérek a tekintetben;
 a cseh történetek kivált az utóbbiakat emle-
 getik. De az hihetetlen, megfoghatatlan, hogy
 egy mivel nemzet, milyen Majornak históriai
 bizonyítása szerint a rumunok, kik azonfelül
 a világbíró Rómának utódjai, a mivel büsz-
 keségök meg sem tud telni, hogy ilyen nem-
 zet az öröklött nyelvét, az öröklött írását el-
 hagyja, s idegen nyelvet, idegen írást fogad-
 jon be, melyet senki, sem papjai, sem népe
 nem ért: ez valóban hihetetlen, megfoghatat-
 lan egy dolog!

A hihetetlen mesét Kantemir Demeter
 moldovai vajda (1711—1717) költötte, vagy
 írta meg az 1711-ben kiadott moldovai kró-
 nikájában, s erre Major annál bátrabban hi-
 vatkozik, tehát a mesét annál szivesebben el-
 hiszi, mennél bizonyosabb szerinte, hogy Kan-
 temir az ország levéltáraiban találta meg a
 dolgot elbeszélő okleveleket. — Ezen okleve-
 leket én ugyan nem fogom látni, de meg va-
 gyok győződve, Kantemiren kívül azokat

sem oláh, sem nem-oláh ember soha sem látta. Mi költhette hát ezt a mesét?

A historiai mesék, talán kivétel nélkül, a népek hiuságának hizelegnek; azért is azon vágy költi, amely a hiuságot ki akarja elégíteni. Ámde ez az oláh mese a rumunokat olyan »prosti«-aknak mutatja, milyenekké lettek, mint Major mondja, a könyvek elégetése és a hazai nyelv és írás elhagyása után. Ez nekik csak pironságra szolgál. Mi költhette ezt az őket megszégyenítő mesét?

A valóságot igazolni akaró igyekezet. Tudniillik, midőn az oláh írók eszmélkedni kezdtek, roppant ellenmondást találának a való jelen és a képzelt mult között. A való jelen az egyházban szláv liturgiát, szláv könyveket, a vajdák okleveleiben is szláv nyelvet és általában szláv írást, a népnek pedig iszonyu vadságát és tudatlanságát mutatta. A papok, szerzetesek és boérok is, mint Haždeu maga írja *), szlávul, csak a

---

*) Haždeu, Jonu-Voda. Bucuresci, 1865. A 45. lapon Haždeu ezt mondja: A boérok és kalugyerek latinul és szlávul beszélnek vala. De azt meg nem mondhatná, hol tanultak azok, Jonu idejében, latinul beszélni?

parasztok beszélnek vala oláhul. Ellenben a képzelt mult jeles latin míveltséget, latinul beszélő és író tudós papokat, latin városi népet, szóval román birodalmat, vagy éppen birodalmakat, villogtatott a bámuló szem előtt. Ezen gyönyörű latin mult mint juthatott az éktelen szláv jelenre? Azt a Kantemir Demeter kigondolta vagy mások után ismételte mese akarja megmagyarázni. Így csinálódik némely história! — —

Major az igazság szerint beszélte volt el, hogy a Dunántuli tartományokban, a Balkán-félszigeten, a IV—VII. századokban mennyire uralkodó vala a latin műveltség és a latin keresztyénség: s ime az újabb időben, teszem a XVIII. században, az ottani rumunoknál is csak szláv liturgiát, szláv egyházi könyveket, szláv írást lehet találni. Pedig ott ilyen könyv-égetést, ilyen nyelv- és írásváltoztató parancsot senki sem vett észre; azaz őtt senki sem költött olyan mesét, mint Kantemir Demeter. De Major megtalálja ennek is a nyitját. Cerularius Mihály konstantinápolyi patriarcha fejezé be a keleti egyháznak elválását a nyugatitól, vagyis a nyugati

egyház nyelvén szólván, ő teljesíté a schismát 1053-ban. Neki pedig fősegédje Leo, bolgár érsek Ochridában, kinek kormánya alá tartoznak vala a Balkán-félszigetbeli oláhok. Innen bizonyos az, ugymond Major, hogy Leo meggondolván, miképp a latin írás az oláhok egyesülésére szolgálna a latinokkal, azon hatalommal, a melylyel azokon bir vala, eltávolítá a latin írást. (a 319. lapon.) Sőt az is lehet, hogy Theoctistus csak Leo példáját követte, midőn Sándor vajdával számüzette a latin tudományt és írást Moldovából. — —

Lépünk ki immár a mesés világból a történelmi valóságba. Dunán innen, azaz, a trajanusi Dákiában, vagyis Erdélyben, Moldovában és Oláhországban, a római műveltség, mondjuk, a római provincialis élet, már 260 tájban kezd szűnni; 270 tájban egészen végződik. Nem szükség képzelni, hogy mind egy lábíg kitakarodott volna onnan a római vagy elrómaiósodott ember: de az bizonyos, hogy ott 270-ben római provincialis élet többé nem volt; a visszamaradtak hamar elenyésztek a barbárok között. Római művelt-

ségnek vagy keresztyénségnek nincsen historiai nyoma Erdélyben egész 950-ig, a midőn Gyula és Bulcsu Konstantinápolyban megkeresztelkedének, magokkal Hierotheus nevű püspököt hozván Erdélybe. Ez egy historiai tény is megczáfolja a mesék hosszú sorát, melyeket Anonymusunk példája után a rumun írók költöttek. Hisz napnál világosabb az, hogy ha ott rumun keresztyén egyház van, Gyula és Bulcsu nem mennek Konstantinápolyba a keresztyén hitet felvenni. Világos az is, hogy ha ott rumun hierarchia van, Gyula és Bulcsu nem hozhatják magokkal az idegen püspököt, mert azt a hazai püspökök nem tűrték volna.

Dunán túl, a balkáni félszigeten, a római uralkodás rég meg volt alapítva, midőn Trajanus Dákia meghódítására gondolt. Moesia Fel- és Al-Moesiára vala osztva; Fel-Moesiában már Tiberius idejében utak épülének; a Duna mentiben tábori városok keletkezének, mint Bononia (Bodon, Widdin), Florentina stb. Trajanus győzelme után sok új város épült, mint Ulpia Trajana (Arcsar-Palanka a Duna mellett), Nicopolis ad Istrum

(Nikup), Ulpiana, Remesiana stb. Trajanopois Thrakiában, Naissus (Nis) Dardaniában stb. Aurelianus, mint láttuk, Al-Mocsiát Aurelianus Dákiának nevezteté el. A rómaiság és keresztyénség meggyökeresedését is, valamint a zsinattartásokat Sardicában, Sirmiumban említettük már. Ellenséges berohanásoktól a Balkán-félsziget sem vala megóva; különösen a Dunához közel városok szenvedének sokat a gótoktól és a hunoktól, kik után a szláv folytonos becsapások következének. Ezek ellen Justinianus császár (527—565) Dardaniában sok erősséget igazított ki, vagy építtete ujonnan, melyek nevei a thrák nevűek közt, mint Tuguria, Valvae, Cunae, Calventinae, Ferrara, Vico-novo, Marcipetra, Septecasas, Tredece-tilias stb. szinte már rumun nyelvről tanuskodnak, amely nem római többé.

A sűrű szláv becsapások 500 tájban kezdődnek; 517-ben Makedoniát, Epirust, Thessaliát pusztíták. Justinianus hadvezérei Germanus és Mundo (ez hun vitéz) visszavérék ugyan, de nem szüntették meg azokat. Csak a VII. század közepében szűnnek meg

az új meg új szláv becsapások a Duna északi vidékeiről: de addig az aurelianuszi Dákiát, Dardániát egészen elfoglalták volt, elismervén azonban a császár felsőségét. A megtelepülő szlávok eltolák az eredeti és immár elrómaiosodott thrák népet a hegyek közé, a hol meg is maradt, elvegyülvén az utánok és közzéjük nyomakodó szlávokkal. A thrákok közt legszivósabbak valának a balkán-hegyi bessusok, a kik keresztyénekké és rómaiosokká válván ezután hasonlóképpen a szlávokkal elvegyülének.

De 678-ban átkele a Dunán a bolgároknak azon csapatja, mely véget vete a konstantinápolyi császárok uralkodásának előbb csak a Dunától a Haemusig (Balkán-hegységig), utóbb a Haemuson tulig is. Ez vala Bolgárország. Ebben három népréteget látnunk most mintegy egymás felébe rakva: az elrómaiosodott thrák, a reá következő szláv s végre a mind a kettőn uralkodó bolgár népet. A szláv magába olvasztá a bolgárt, midőn ez a keresztyénségre tért. Az elrómaiosodott thrák nép már rég keresztyén vala; a szlávok közt is elterjedt az új hit; a sor

a bolgárookra ért most. Fejedelmök Boris (852—858) vevé fel a keresztséget; kereszt-
atyja III. Mihály, konstantinápolyi császár
lévén, ennek a nevére keresztelteték meg. De
a bolgárok és alattvalóik keresztyénsége leg-
kivált Methodius tanítványai által erősítet-
ték meg.

Emlékezzünk, hogy a morvaiak kéré-
sére a nevezett Mihály császár Methodiust és
Constantinust (ki Rómában szerzetessé lévén,
a Kyrillus nevet vevé föl) küldte volt a mor-
vaiakhoz; hogy Constantinus a szlávok meg-
térítése és oktatása végett a szláv (kiril) írást
szerkeztette volt. Methodius nagy sikerrel ter-
jeszté a keresztyénséget mind Pannoniában,
mind Morvában. De halála († 885) után Szva-
topluk a német püspökökhöz hajolván kiker-
geté országából az ő tanítványait, mint mond-
ják, számszerint kétszázat, s ezek a most ke-
resztyénesező Bolgárországban találának nem
csak menedéket, hanem buzgó működésök-
nek legalkalmasabb mezőt is. Köztök Go-
razd, Kelemen, Naum, Szava legkiválóbbak.
Kelemen mint Velikai püspök halt meg 916-
ban a Struma (Strymon) folyó mellékén. A

buzgó férfiak tehát megerősíték a bolgárországi keresztyénséget teremtvén egyszersmind az ó-bolgár egyházi irodalmat is, mely az összes heleti szlávok szent irodalmává lett.

A bolgár birodalom 1018-ban véres háboru által szűnt meg lenni; de a győző Basilius császár meghagyá a bolgár hierarchiát. 1019-ben a bolgár egyházat az Achridai (Ochridai) érsek alá rendelé, kimondván egyszersmind a chrysovulban (arany ballában), hogy a vlakok is egész Bolgárországban az achridai érsek alá tartoznak. A bolgár birodalomban t. i. a volt thrak-római népet lassankint a vlak (oláh) nevű nép váltja fel, azaz ez lesz neki új neve, mely 976-ban tűnik fel először. Az első vlak nevű helység »Kimbalongu« (Campus longus), egy hosszú szurdékon az achridai hegyek közt, legelőször 1013-ban emlittetik meg. A bolgárországi vlakok tehát a bolgár érsek egyházi kormánya alatt természet szerint, csak a bolgár szláv isteni tiszteletet, bolgár-szláv misét stb. tehát a bolgár-szláv írást is ismerhették, haugyan irtak is, mert többnyire mint pásztorokat jellemzik őket az azon és későbbi kornak írói.

A byzantinus császárok hatalma megint a Dunáig ér; és seregeikben gyakran kisebb-nagyobb számban vlakok is fordulnak elő. Különben is mint pásztorok költözködésben töltik vala életöket s a Dunán tulra is, vagy is a byzanczi császárok birodalmán tul is, feltűnnek.

A XII. században háboruk folynak a magyar királyok és a görög császárok között, mig III. Béla alatt rokonsági viszony nem szünteti meg azokat. 1185-ben Izsák Angyal császár eljegyzí magának III. Bélának leányát s a fényes összekelésre nagy adót hajtanak be; a pásztorkodó oláhok marháít is elviszik adóba. Ez lázadást támaszt, melynek élére Péter és Aszán atyafiak lépnek a Balkánban. A bolgárok és vlakok felszabadítása a görög császár hatalma alól lön a lázadás feladata, s az sikerül is a kunok segítségével, kik a mai Rumániának (Oláh- és Moldovaországnak) urai valának. De Aszánt egy bolgár 1196-ban, Pétert is 1197-ben egy rokon ölte meg, úgy hogy öccsök Kalojan (szép János) vagy Joannitzius (Jánoska) lön fejedelemmé (1194—1207). Kalojan legin-

kább a kunokra támaszkodék, neje is kun nő vala; de III. Innocentius pápához is folyamodék, hogy önállását és függetlenségét mind a magyar király, mind a byzanci császárok ellen biztosítsa. Kalojant 1207-ben egy kun ölé meg, fia Aszán az oroszokhoz menekül, míg a fejedelemséget Boril foglalja el. Aszán orosz segítségével tér vissza és mint II. Aszán uralkodik 1218—1244-ig, veje lévén II. Andrásunknak, kinek leányát Máriát, feleségül birta. Ennyit kell felhoznom a történetekből, hogy megérthessük, a mi következni fog.

IV.

Egy nagynevezetű munkát ismertetek meg, Densusian Miklós ily czimű munkáját: »*Revolutiunea lui Horia in Transilvania si Ungaria 1784—1785.*« Horia forradalma Erdélyben és Magyarországon 1784—1785-ben, a mely tavaly, azaz 1884-ben jelent meg Bukarestben. A munka, mint a szerző a czimben is megmondja, hivatalos oklevelek alapján van írva (*scrisa pe baza documentelor oficiale.*)

Az Előszóban így nyilatkozik bővebben:

»Ime leirtuk az 1784-ki év forradalmának mind elejét mind viszontagságait, mely kitünő egy esemény a Kárpátokon túli rumunok küzdelmeiben a szabadságért. Leírásának teljességgel nincsen köze a jelen állapothoz, mert csupán a multnak történeteit és eszméit, csupán a volt társadalomnak szervezetét adja elő. A történetírásnak nemes hivatása, hogy előnkbe állítsa a népek életéből mind a jót mind a rosszat; azért is engemet csak az az elv vezetett, hogy keressem fel és adjam elő az igazat.« — Nem könnyelmű írónak könnyelmű munkája van hát előttünk. De mint-hogy legott hozzá teszi: »Az 1784-ki forradalom a rumun népnek sok századbeli szenvedéseit tükrözi vissza Erdélyben és Magyarországon; az 1784-ki eseményeket a multnak tudása nélkül nem lehet megérteni, tehát kénytelenek voltunk bővebben rajzolni azon viszontagságokat, melyeken keresztül ment a Kárpátokon túli (erdélyi) rumun nép a XIII. századtól fogva egész 1784-ig,« — mondom, mivelhogy ezt teszi hozzá, azonban sehol a könyvében egy árva szóval sem mutatja meg az Erdélyen kívül, Moldovában és Oláhor-

szágban, lakó rumunok állapotját a megfelelő századokban, a mi által az erdélyi rumunok sanyarúbb állapotja világosabban tűnnék ki, mintsem bármely declamatio azt kitüntethetné; minthogy, ismétlem, amazt hozzá teszi, emezt pedig megtenni elmulasztja: kell, hogy különös tekintettel legyünk arra, hogy miképen rajzolja Densusian az erdélyi rumunok viszontagságait. A multnak azon előadása, a mely csak a megismerhető tényeket, nem pedig képzelményeket fogad el, az az 1784-ik történeteket is helyes világosságba teszi, és helyes ítéllettelre képesíti az olvasót. Ellenben nem való tényeken, hanem csak képzelményeken alapuló előadás, az 1784-ki történeteket akaratlanul is hamis világításba helyezi, s megtéveszti az olvasónak ítéletét. Tudjuk, hogy az »opus igne, auctor patibulo dignus« kikiáltott hazugság, vagy a könyvégető, nyelv- és írás-változtató képzelt esemény mennyire megcsalja az olvasót, akár legyen az rumun, akár nem-rumun.

Densusian legelőbbis jellemezi az 1784-ki forradalmat, ebben fejezván ki historiai credo-ját, tehát lássuk ezt részleteiben is.

»Az 1784-ki forradalom, ugymond, legnevezetesebbik esemény az Erdély évkönyveiben; az új eszmék, új elvek, új irányok epochájának a kezdete. Igaz ugyan, hogy azt a feudális és politikai elnyomás szülte, hogy az többi közt a nemesi privilegiumok eltörlését is czélozta: ámde valóságos czélja nem a társadalmi rendnek megváltoztatása, nemis csak küzdelme volt az a jobbágyoknak a szabad osztályok ellen, vagy a proletárnak a vagyonos ellen, hanem a meghódítottnak harcza volt az a hóditó ellen, harcz volt az a nemzeti szabadságnak, a hazának visszaszerzése végett. (*Eralupta supusului in contra cuceritorului, lupta pentru recuceriirea libertatii nationale, lupta pentru revindicarea patriei.*)» Densusian előbb azt állította volt, hogy az 1784-ki esemény leírásának nincsen köze a jelen állapothoz, hogy az csak a multnak történeteit és eszméit adja elő. Nagyon csalatkozik Densusian; mert ha, mint ő történelmileg mondja, amaz esemény a meghódítottnak harcza volt a hóditó ellen, ha az harcz volt a nemzeti szabadságnak, a hazának visszanye-

rése végett: akkor ennek leírása legkiváltképen érinti a jelen állapotot, s éppenséggel nem lehet mondani, hogy nincsen köze a jelenhez. Deususian felfogása szerint Erdélyország még ma is a hóditóé, nem kizárólag a rumunoké. Nemde annyit jelent az, hogy tehát a hóditottnak harcza a hóditó ellen nincs még befejezve; s ha jelenben nem forr is, de várja, lesi a kitörésre alkalmas perczet? S ha Deususian másképen gondolkozik mint ír: Baritzék elég zajosan tesznek arról, hogy ne gondolhassa senki befejezettnek ama harczot.

De jogos-e az a harcz? jogos-e Deususian könyvének, jogos-e Baritzéknak izgatása? A hóditottnak jogát, mely szerint igyekszik lába alá vetni a hóditót, nem tagadhatja az ugynevezett természeti vagy észjog: másfelől az önfentartás joga a hóditótól sem tagadja meg, hogy magát védelmezze, sőt annyira is menjen a védelmében, mint a régi rómaiak mentek, s lehetetlenné tegye a hóditottnak fellázadását.

Ennélfogva, ha a két ellentétes, de tagadhatlan jog, nem akar a politikai bölcseség tanácsára hallgatni, hanem inkább folytatni

az élet-halálra való harczot: akkor jaj azon országnak és társadalomnak, a mely ilyen kiengesztelhetetlen háborúnak a színhelye! De hát van-e historiai alapja, oka illetén háborúnak a rumunok és nem rumunok közt akár Erdélyben akár Magyarországon? Igazán és mikor hódította meg a rumunoktól Erdélyországot a magyar foglalás? Tud-e erről legkisebbet is a valóságos história?

Tud ám arról a Belae regis notarius, tudnak arról »a basilita-rendnek hires kalugyerei, a kik historiai, linguisticai és ecclesiasticai vaskos munkáikkal vissza akarták szerezni az elvesztett földet« (illustrii calugari ai ordinului Basilita, cari voiau sa recastige pamentulu perdutu prin vastele loru lucrari istorice, linguistice si bisericesci),« — így felel kérdésünkre Densusian, a ki a megnevezte basiliták eljárását magáévá teszi.

Az I. számban, bár röviden, de megczáfolhatatlan tényekkel mutattam meg, hogy az Anonymus előadása merő rege; hogy ez nemcsak a többi magyar krónikákkal, de a nyugat és kelet valamennyi latin és görög forrásaival is ellenkezik. T u h u t u m, G e l o u,

Zalán, Menu-Marot, Glad mind oly költött személyek, mint akár Ariostonak mesés vitézei az Orlando furioso-ban; a Gelou, Menu-Marót, Glad, Zalán kis vagy nagy birodalmi is csak az Anonymus képzelődésében voltak; ezekről azon kornak historiai személyei, a kik nem csak közeli de távoli szövetségeseiket vagy ellenségeiket is jól ismerék, Arnulf császár és király, Szavatoptuk, Simeon, nem tudnak, nem hallanak vala semmit. Ámde nemcsak a korbeliek, de senki a világon egész 1746-ig nem is álmodhata ezekről a IX. század vége felé állott oláh és nem oláh birodalmakról. Addig az erdélyi és magyarországi oláhokat, habár római utódoknak tartották is, úgy nézték, mint Tirolisban és a nyugat-déli Svájcban a ladinokat és romauncsokat nézik, t. i. mint különvaló román népséget. De az Anonymus könyvecskéje 1746. ban adatik ki, s az uniált püspök Erdélyből ifjakat küld Rómába tanulni, többi közt Sinkait, Majort és Kleint, s ezek csinálják meg, az Anonymus által buzdítva, a keleti románok históriáját; ezek a basilit-rendnek híres kalugy erei. Ismerjük némileg Sinkait az I. számban, ismer-

jük bővebben Majort a II. és III. számban előadottakból; Kleint, ki az oláh egyházi históriát megcsinálta, itt nem lesz alkalmam ismertetni, de ő is olyan históriai költő mint két társa. S azon mesés világ, melyet az Anonymus példájára Sinkai, Major, Klein megalkottak, azon mesés világ legyen-e megmagyarázója, értelmezője az 1784-ki szomorú eseménynek? — Densusian így folytatja:

»A rumun nép 1784-ben nem azért támadt fel, hogy a jobbággyi terhek egyszerű könnyebbítését elérje; — jobb sorsra érzi vala magát méltónak. A nemesség által elfoglalt földet kívánta vissza, meg lévén győződve, hogy az valaha az ő tulajdona volt; az Erdélyen való uralkodást kívánta, tudván, hogy ennek a hazának egyedül ő törvényes örököse; az uralkodó osztálynak kihajtását kívánta, mert csak önmagát nézi vala Erdélyország törvényes nemzetének. Szóval, az 1784-ki forradalom le akarta rontani az erdélyi három kiváltságos nemzetnek politikai rendszerét, s ezek romjain egy új rumun politikai rendszert megalapítani.«

Mindnyájan mozgalmas időben éltünk, s talán minden ember, a ki valóban itélni képes, tapasztalta, mennyi hírmese mi hamar szárnyalja körül a történeteket, s csak egy két év múlva is az emlékezet hogyan szépíti vagy elferdíti azokat. Még annak az időnek is, a melyben élünk, bajos tisztába hozni mozgató eszméit, bajos az ugynevezett pragmatikai históriáját igazán megírni. De a mint valaki megírja, úgy hiszi is, hogy azok és nem mások voltak a mozgató eszmék. Lehet, hogy azon eszmék hajtották Horiát, Kloskát és Krizsánt, melyeket Densusian nekik tulajdonít — én kötve hiszem: de bizonyos, hogy Densusian maga históriailag valóknak tartja az említette forradalmi eszméket.

Tehát Densusian meg van győződve, és Baritzék meg vannak győződve, hogy Erdélynek földje valaha a rumunok tulajdona volt, hogy Erdélynek törvényes örököse csak a rumun nép; hogy a magyarok, székelyek, szászok bitorlók, a kiket jog kihajtani, ha erő van a kihajtásra. A meddig különbség lesz a jog és erőhatalom között, addig a jognak adunk elsőséget az

erőhatalom előtt; s ezt talán a Densusian és Baritzék bölcsesége is megengedi. A földre való jogot a »prior tempore potior jure« mutatja meg. Mikor II. Géza a »flandrenses«-nek, azaz a szászok eleinek, odaadta mívelés végett »terram vacuum et desertam«: hol voltak hát az oláhok? Mikor II. András a Barcza-földet (»desertam et inhabitatam«) a Sz.-Mária ispotály keresztes vitézeinek odaajánlotta, hol voltak az oláhok? Mikor általában a szászok az erdélyi városokat — nem említvén a ma is német városokat — kezdék alapítani, mint Kolozsvárt, Enyedet (Strasbourg), Offenbányát (Offenburg), Vízaknát (Salzburg), Rodnát hires bányavárost, mely a tatárjáráskor oly népes vala, hogy össze mert ütközni a tatárokkal, Vinczet stb. stb. hol voltak a »város-lakó« rumunok? A merre szász vagy német letelepült, ott nem volt oláh, legalább oláh lakosság kiszorításáról sehol mitsem találunk; bizonyosan egy oláh író sem bir ilyesmit kimutatni. Hát a székelyek földjén mikor voltak az oláhok első birtokosok? A tatárjárás előtt csak egy-két helyen találunk ujdön érkezett oláhokat; de Roge-

rius, az olasz kanonok, ki a tatárok elől Nagy-Váradról elbujdosik s Erdélynek nagy részén bolyong ide-oda, ki olasz létire legkönnyebben beszélhetett volna oláhul, bizonyosan nagyon örült volna találkozhatni oláh emberrel: azt az örömet nem érte sehol és soha. Még a tatárjárás után is feltünező oláhokat a korona saját embereinek nézi vala, úgy, hogy más birtokos csak királyi engedelemből telepíthete oláhokat. Ezt bizonyítja III. Andrásnak 1293-ban kiadott oklevele, mely szerint valamennyi oláhot, bár erőhatalommal is, a Székes koronai birtokra kellett volna telepíteni (*universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residentes, ad praedium regale, Székes vocatum, ordinassemus revocari, reduci et etiam compelli redire invitos*). De felszólala a fejedelmi káptalan, hogy III. (IV.) László király engedelmeiből hatvan oláh háznépet (*sexaginta mansiones Olacorum*) telepítettett a káptalani birtokokra; ezeket tehát ott is hagyja a király. — Már ezek a kevés adatok is tökéletesen megczáfolják mind Anonymusunk regéjét az oláh birodalmakról, mind a hires kalugyerek

képzelte rumun ős históriát. Mégis ez legyen-e Densusian és Baritzék izgatásai szerint az élet-halálra való harcznak nemcsak oka, de igazolója is?!

De ha a rumunok nem Trajanus ideje óta Erdélynek lakosai; ha ők nem előzték meg ott a magyarokat, székelyeket, szászokat: hol veszik hát magokat első jövevényeik a XIII. század elején? Erre a nyelvök felel döntőleg, s a nyelvök feleletét vallási viszonyaik megerősítik. — A mivel a rumun nyelv a többi román nyelvektől különbözik, avval mutatja népének bölcsőjét is. Különbözik pedig a többi román nyelvektől erős szláv amalgamával és rumun sajátásaival. Ez, mint legdöntőbb, az *articulus* utántétele és a *faturum* képződése, miket a romló latin nyelv csak a balkáni félszigeten az arbonások vagy albánok szomszédságában és a bolgárok közt szerezhettek meg. A nyelv tanúságát nem szeretik a rumunok, pedig az több bizonyító erővel bír, mint valamennyi krónikás költemény. Ily csekélység is, hogy a rumun a bolgárt *ska i-nak* nevezi, az albánokra utal, mert ezek nevezik így a bolgárokat. — A mi pedig a szláv amalgamát

illeti, az a vallással is jár. Bolgár hierarchia alatt élt a keletkező oláh nép a Balkánban; papjai is bolgárok vagy szerbek valának — mind kettejüknek egyházi nyelve ó-szláv, vagy ó-bolgár lévén — azért írása sem volt más a vlaknak vagy oláhnak, mint a kiril írás. Ilyen papokkal, ilyen egyházi nyelvvel, ilyen írással jöve hozzánk is a pásztorkodó oláh nép, mely is eleinte a hegyeken terjede el juh-nyájaival és kenézeik alatt, kik a földesuraknak beszolgáltatták a jövedelmet, többnyire minden ötvenedik juhot, a honnan ezt az adót *quingagesimának* nevezik vala. Miképen folyt az oláh népesítés, az Erdélyország társadalmi történeteinek legjelesebb része, melyet azonban itt alig is érinthetünk meg. Slavici már elismeri félig-meddig az oláh *incolatusnak* lefolyását, mikor mondja: »A rumun elkésve szállott le a hegyekről a völgyekbe és a sikra, azért nem találhata itt többé üres földet, melyet sajátjává tehetett volna«*) Densusian még a híres kalugyerek meséihez ragaszkodik, s azért folytatja így:

---

*) Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina. Von Joan Slavici. Wien u. Teschen bei Karl Prochaska, 1881. — A 3. lapon.

»1437-ben és 1514-ben az erdélyi és magyarországi jobbágyság vissza akará szerezni azon szabadságot, melyet az előbbi századokban a magyar királyok alatt élveztek volt, midőn a hazának katonája és polgára vala.« — A rumun írók, s velők Densusian is, azt, mi a Balkánban történt, az erdélyi rumunok történeteinek gyanánt tekintik; s a mit általában a magyar jobbágyság szenvedett és mivel, azt az erdélyi rumunok külön szenvedésének és tetteinek adják ki. Az előbbi czikkben a balkáni Péter és Aszán lázadását említém meg: Densusian több helyütt Horiát egy sorba teszi Péterrel és Aszánnal. Hasonlóképen az 1437-ki és 1514-ki magyar jobbágysági mozgalmakat úgy mutatja Densusian, mintha az erdélyi rumunok különös mozgalmak lettek volna. Az 1437-ki eseményt a magyar historikusok is oláh támadásnak veszik, mert előtök is Belae regis notarius-féle oláh birodalmak villognak, s mert ők is a XIX. századbeli oláhság nagy számát a XV-dik századba is helyezik, mintha már akkor is az erdélyi jobbágyság majdnem mind oláh lett volna. Azon oklevél a Hunyadiak kora tizen-

egyedik kötetében, mely legterjedelmesebben és leghitelesebben előadja azon támadásnak okát és célját, világosan mondja nekünk, hogy abban az oláhságnak igen-igen csekély része vala, csupán a quinquagesima illetvén azt. Ellenben a tized, a kilenczed, a jobbágyi örökösödés stb. iránt a magyar jobbágyságnak vala panasza, s ezek miatt a magyar katolikus lakosság támada fel, a mint az említett oklevél hangsúlyozva kiteszi.

Az 1514-ki nagy paraszt mozgalmat pedig senki sem mondhatja oláh-félénck; azt a szegény magyar jobbágyság mellett a székely, nem oláh Dózsa inditá és vezérlé, s tűzét magyar katolikus lelkészek fúvák fel, kik úgy éreznek vala, mint az elnyomott jobbágyok.

Densusian továbbá az Árpádok idejében volt castrensek osztályát, mely igazán katonasennélfogva a későbbi jogfelfogás szerint »regnicola«, azaz hazafi vala, zavarja össze a már akkor is létezett jobbágysággal, s a mi még inkább ellenkezik a történeti valósággal, a castrensesek osztályát rumunnak adja ki. — A tatárjárásig nem igen találunk még földmivélő oláhot; Erdélyben csak az-

után lesznek a »terrae christianorum« mellett, melyek a püspöknek tizedet fizettek, a »terrae schismaticorum«, az az újabban keletkező és oláhok vagy bolgárok, szerbek által mivelt jobbágyparcellák, melyek tizedet nem fizettek. A castrenseselek osztálya Magyarországon azon időben virágzó leginkább, midőn itt oláhot alig ösmertek még. Később a XIV. és XV. században a királyi várakhoz tartozó, s a várak királyi parcelláiban alatti álló oláhok is, hadi szolgálatra valának kötelezve, de akkor a régibb vár-rendszer, tehát az igazi castrenseselek kora már elmúlt volt.

Hanem, a mi az erdélyi rumunok állapotját legfényesebb világításba helyezné, azt felmutatni Densusian elmulasztja, t. i. hogy milyen vala mind 1437-ben mind 1514-be a moldovai és oláhországi rumunok állapota? Pedig mennyire jó volna ezt tudnunk; mennyivel helyesebben ítélnénk az akkori erdélyi viszonyokról.

Densusian így folytatja: »A XVI. és XVII. század a Kárpátokon túli rumunokat a szláv nyelv uralkodásától szabadította meg az egyházban; most következék a XVIII. szá-

zad, mely a feudalis és politikai szolgasága alól akará felszabadítani» (urma acum secululu alu XVIII-lea, care voia sa-i liberese din servitutea feudala si din servitutea politica).

Tehát a XVI. és XVII. század felszabadította a rumunokat a szláv nyelvuralkodásától az egyházban. Szeretné tudni az olvasó, mivel, mikép tette meg azt a két nevezett század? szeretné különösen azt is tudni az olvasó, hogy mivel, hogyan erőlködének magok a rumunok is abban a felszabadító munkában? Densusian nem mondja meg, pedig kár elhallgatnia a rumunok érdemét a szláv nyelv igájának lerázásában. Megmondom tehát én, a nélkül, hogy sok tényt felhozzak.

A XVI. században a reformatio Erdélyben is elterjedvén sőt ott uralkodóvá is válván, erdélyi protestánsok, legeleinte szászok, adattak ki magok költségén oláhra fordított kátét és más vallásos könyveket. Ezek a legelső oláh nyomtatványok egész Európában; s a legeslegelső oláh könyv 1546-ban N. Szebenben jött ki, ezen czim alatt: Keresztyén oktatás. Hirschel Lukács, brassói bíró, az első oláh Homiliari-

umot fordittatá és adá ki a maga költségén stb. stb. 1643-ban I. Rákóczi György megparancsolá az új oláh püspöknek, hogy vásárnapon és minden ünnepen, temetésen, keresztelésen stb. a prédikációkat és egyéb egyházi functiókat a nép — azaz — oláh nyelven kell tartani és tartatni (*vernacula sua lingua praedicabit praedicarique per quosvis alios quoque pastores procurabit*).

Ezt pedig akkor sokan kálvinista zsarnokságnak tartják vala. — 1648-ban ugyancsak Rákóczi költségén és e végett felállított saját nyomdájából jött ki oláhul (bár kiril betűkkel) az Újtestamentom is. — Im ezek által szabadítá fel a XVI. és XVII. század a szláv nyelv igájából a rumunokat. S abban mi erdemök van nekik egyéb, hogy bevették a sült galambot? De mikor jött ki Moldovában vagy Oláhországban az első könyv? Mikor jött ki ott — Rákóczit megelőzőleg — az első oláh bibliai fordítás? Mikor lett ott egyházi nyelvvé a rumun? Jó lett volna ezt megmondani, sőt vele tartozott is Densusian, hogy abból is megláthatnók, vajjon szellemi tekintetben rosszabb állapotban valának-e az erdélyi rumu-

nok mint a moldvaiak és oláhországiak? Én azt vallom, nemcsak történelmi mulasztás, de történelmi ferdítés is, úgy állítani elő az erdélyi rumunokat, mintha csak azok lettek volna rumunok a világon, vagy mintha az erdélyi jó vagy rossz politika az összes rumunságért volna felelős!

»Most következék a XVIII. század. ugyanond Densusian, mely a rumunokat a feudális és politikai szolgaság alól akará felszabadítani.« Összehasonlítás végett felette tanulságos volna a moldovai és oláhországi rumun jobbágyok XVIII-ik századbéli állapotját az erdélyieké mellett feltárva szemlélni: azonban Densusian itt sem említi meg az Érdélyen kívüli rumunokat. A mit Klein püspökről állit, hogy az már 150 évvel azelőtt az erdélyi rumunokat azon politikai állásra igyekezett volna emelni, a melyre még ma sem jutottak el *) (voindu cu o suta cincideci de ani mai

---

*) Klein N.-Szombaton tanulta a theológiát, 1729-ben nevezteték ki s 1730-ban szentelteték fel püspöknek a Munkácsi egyesült püspök által. Densusian azt mondja róla, hogy ellenségei miatt veszté el a bécsi udvarnak kegyelmét, tehát 15 évig tartó harcz után lemondta püspökségéről (1745-ben) s Rómába vonulván vissza 1768-ban meghalt »in cea mai marc miseria« a legnagyobb inségben. Vajjon erről tehetek-e az erdélyi magyarok, nem tudom.

inainte sa aduca pe romanii Transilvaniei in o stare politica, pe care nici asta-di n'au ajuns'o, a 76. lapon), ezt arra kell érteni, hogy Mária-Theresia uralkodásának elején az unialt püspök Klein tökéletes egyenlőséget óhajta elérni a katholikus püspökkel és papsággal, s hogy a rumunok negyedik nemzetnek ismeressenek el; a mi pedig ma nem is lehetséges többé, a volt három »nemzetnek« politikai különbségét is meg kellvén szüntetni.

Densusian az 1784-ki forradalom megértésére bocsátja előre a mult századok eseményeit, de, mint látjuk, egyoldaluan rajzolja azokat, tehát a leirandó forradalomra nem kellő, sőt inkább hamisító világosságot ereszt. Így csinálódik némely história. Legközelebb vessünk egy kutató tekintetet arra az 1784-ki szomorú eseményre.

V.

Az 1784-ki szomorú esemény a zalnai uradalomban kezdődött. »Az abrudbányai hegyek rumunjai, kik részint bányászok, részint »castrensesek« valának, régi időben

sok jogot élveztek s még 1547-ben is az abrudbányai oláhságnak vajdája vala.« — Densusian, a rumunok ős-régi birtoklását elhívén, sőt az 1784-ki lázadást is úgy tüntetvén fel, mintha az vissza igyekezett volna szerezni a régi jogot, a régi örökséget: a kenézek, boérok és vajdák jelentőségét is nem történelmi világításba teszi. Densusian szerint a rumunság nemzeti felsőséggel bírt valaha, »s a hol és a mikor az elveszett, ott és akkor kisebbedének vagy el is enyészének a vajdák, kenézek és boérok politikai jogai.« Azt mondja, a rumunságban soha sem fejlődött ki a feudális rendszer, nála úr és jobbágy nem volt. — Mintha Erdélyben és Magyarországon a meglévő jó vagy rossz állami jogon kívül más állami jog is létezett, vagy csak létezhetett is volna. A magyar állami, vagy is királyi jog az egyetemes territorium, a melyen az uralkodó rendszer mellett — akár jó akár rossz is a mai felfogás szerint — igen tarka társadalmi és jogi különbségek találkoztak össze, de mind a királyi jog felsősége alatt. Ha képzelhetünk is a királyság előtti korból fennmaradt olyan ter-

ritorialis jogot az ősi magyar hét vagy nyolcz törzsök maradékainál, mely nem származhatott a királyi jogtól, mely azomban az első királyok alatt okvetetlenül feledékenységre jutott, azaz a királyi jogtól eredett joggá vált: de az ősi magyar hét vagy nyolcz törzsökén kívül más önálló, akár szláv, akár rumun territorialis jogot nem is képzelhetünk; hisz az a magyar foglалás által szűnt volna meg okvetetlenül. A magyar alatt behítt vagy beszivárgott új lakosság pedig mind, bár a kiváltságok legtarkább külömbféléségével is, a királyi jog felsősége alatt, tehát engedelmével vagy elnézéséből, talált helyet és alkalmazást. A rumunok a nagyon későn beszivárgó lakosokhoz tartoznak, s ők nem is mint a németek városalapító, hanem csak pásztorkodó lakosok valának. A kik közülök vajdák, kenézek vagy boérok lesznek, a magyar korona, illetőleg a királyi várak porkolábjainak kinevezésével vagy jóváhagyásával lesznek azokká.

Egészen hamis tehát az, a mit Densusian a 45. lapon mond: »A hol a rumunság a nemzeti felsőséget elvesztette, mint például Ma-

gyarországban és Erdélyben, ott a vajdák hatásköre mind szűkebbé vált, míg végre a castrenseselek egyszerű hadnagyaivá lettek. Mind a mellett a rumun vajdaságok Magyarországon és Erdélyben a XVI. század közepéig maradtak fenn, nem ugyan azon fényben, mint az oláhországi*) és moldovai vajdák, de legalább szomorú ereklýei gyanánt a rumun nép régi katonai alkotmányának!!« Hát Densusian semmiféle rumun históriai forrásban nem olvasta még, hogy a »fényes oláhországi és moldovai vajdák« is a magyar korona vasallusai valának? Nem olvasta még a híres Vitéz Mihálynak 1598-ki hódolatát, a melyben fogadja: »Sacram Caesaream et Regiam majestatem pro domino et rege nostro legitimo et naturali recognoscere, quem ad modum etiam tempore divorum olim regum Hungariae de jure compete bat?« Nem tudja-e, hogy ezen formula Róbert Károlytól fogva Bocskayig igazán »juris

---

*) A rumun írók Oláhországot »Munténia«-nak, azaz hegyes országnak nevezik. Ez is csak a magyar diplomatiai »Transalpina«-nak fordítása, melyben a trans szó csak ide, Erdélyre, nem oda, Oláhországra illik.

status« volt? Így csinálódik-e némely história? így csinálódik-e a rumun história?

A vajda szó sokféle jelentésű; hasonlítsuk bár egymáshoz Zápolyai János vajdát, s az idejebeli czigány vajdát, mely czigány méltóságnak létét históriailag már Zsigmond király alatt mutathatni fel. Melyik mellé állítsam inkább az erdélyi és magyarországi oláh vajdákat — mert nagy számmal találjuk — nem tudom.

A rumun vajdaságok Erdélyben és Magyarországon, ugymond tovább Densusian, több-több kenézsegekre valának felosztva. »A kenézek részint birói, részint igazgatói tisztet viseltek, de legkiválóbb tisztök hadi előjáróságban, vagy praefectusságban állott. Méltóságuk örökös vala. A kenézek száma még a XIV. és XV. században igen nagy s a rumunságnak egyik nevezetes osztályát képezi vala; de ma egészen eltűnt.« Densusian úgy adja elő a dolgot, mintha a kenézség saját rumun társadalmi osztály lett volna. A népesítés való története azt mondják nekünk, hogy a kenézek a szlávok és a rumunok közt azok voltak, mik

a soltészok a németek közt, t. i. vállalkozók, a kik üres földekre vagy néptelen erdőkbe lakosokat szereztek, az illető földesurak által meghatározott föltételek alatt, s kik az így telepített lakosoktól az adót szedték be s kitüzött módon igazgatták is azokat. Mindezért bizonyos hasznuk és kiváltságuk vala; s tisztségek a hozzájuk kötött jövedelemmel együtt atyáról fiura szállott, sőt az uraság engedelmével el is adathatott. A koronai birtokokon, azaz királyi várak birtokain, ülő kenézek nem ritkán meg is nemesedtek; a rumun nemesek legnagyobb része mind Erdélyben mind Máramarosban ilyen meg-nemesedett kenézek utódjai. Hasonlóképen sok soltész is nemesedett meg. Az urbérség behozatalával szűnt meg legtöbb soltészság és kenészség nálunk; Erdélyben, úgy látom, a mint az oláhság földmivelővé vált, úgy szűnt meg a régi kenészség is. Utóbb a falusi bíró viselé a kenész-nevet.

»A rumun boérság, folytatja Densusian, nem támadt a feudális viszonyból, mert feudális nemesség nem volt hajdan a rumunoknál; de az a középkorban igazán katonai osz-

tály volt. A boérok valóságos legionariusok, tehát legkiválóbbjai valának a katonás rumun népnek. Ez a boéri katonáskodás egészen sajátosságos, bizonyos tartam és feltételek nélkül szükölködő, még csak feudalis örökség sem divatozott nálok.« Ez a jellemzés a papiron állhat meg ugyan, a valóságos életben egy perczig sem állhat fenn. A fogarasi boérok tartozása a királyi várhoz, valamint kötelességek és társadalmi mivoltok azon statutumokból tetszenek ki, melyeket Tomori Pál fogarasi porkoláb és bóérjai szerzének 1508-ban, s melyeket Bornemisza János, a budai vár porkolábja, helyben hagyott. *) Ezen statutumok történeti valóság: Densusian jellemzése hiú költemény.

Legtöbb kenészséget és megnemesedett kenészt a Szörényi bánát mutat. A kenészségek a királyi várak neveit viselik és IV. László alatt 1453-ban a nyolcz oláh kerület, mint határőrzők, tetemes kiváltságokat nyere. Azon kenészségekben, ugymint másokban is, külön szokásos jog is fejlődött ki. De a nyolcz

*) A magyar törvényhatóságok jog-szabályainak gyűjteménye. I. köt. Az erdélyi törvényhatóságok jog-szabályai. Bpest, 1885. A 169. stb. lapokon.

kerület önállása hamar elenyészett; már Mátyás király idejében nem hallunk többé róla.

Az abrudbányai oláhokra nézve pedig, akiknek régiségét Densusian, mint e czikk elején láttuk, hireszteli, a való történetek azt mutatják, hogy sem az 1271. tájban sem előbb oláhok nem voltak az abrudbányai vidéken. Mert V. István király az Ompoly melletti Abrudföld (Abrudbánya) határát az erdélyi püspöknek és káptalannak adományozá, mely földet, ugyancsak királyi adományból, az előtt néhai Gyula bán, utóbb Szoboszlói Székely birtak volt. Azt a földet Máté erdélyi vajda a kertzi apát, a királyi ember és az összes szomszédság tanúsága szerint 1271-ben kijártatta (*quae terra coram testimonio abbatis de Kerch et Andrea comite de Gyógy, homine domini regis, convocatis omnibus commetaneis et vicinis, et specialiter coram nobis exstitit reambulata, nullo penitus contradictore existente.*)*) A város-félékben, ugymint Zalatnán, Abrudbányán, Offenbányán, Vizaknán, az első bányász lakosok né-

---

*) Székely oklevéltár. Szerkesztette Szabó Károly I. köt. Kolozsvárott 1842. A 14 lapon.

metek valának, nem oláhok: az oláh sehol Erdélyben nem alapított várost, legkevésbbé bányavárost. De ama városok környékén, az erdőkben, hegyeken, oláhok kezdének tartózkodni, kikből lassankint bányamunkások is váltak. Densusian (a 81. lapon) maga hoz fel a Sterka Sulucz püspök, utóbb metropolita, kéziratából (»istoria Horii«) egy nem megvetendő bizonyítékot az ottani oláh-telepítésről. Sulutz 1814—1836-ig Bisztra faluban popa lévén az öregektől hallá, hogy mert az oláhok elődjei híres vadászok valának, azért az erdélyi fejedelmek őket az abrudbányai hegyi járások őreivé, plajásokká, tevék a török becsapások ellen, melyektől Magyarország felől félnek vala. Az 1547-ben található oláh vajda tehát se magára nézve valami nagy hatalmat, se az abrudbányai oláhokra nézve valami ős régiséget nem bizonyít.

Mária Theresia 1769. nov. 12-én Urbárium-féle szabályokat, »bizonyos punctumokat,« kirdete ki, a melyek szerint az erdélyi jobbágyság tartozásai meg vannak határozva földes uraik iránt; de nagy, szinte meg-

foghatatlan, hija azon szabályozásnak az, hogy a jobbágysági telkek nagysága, minősége nincs benne meghatározva. Kész vagyok elismerni, hogy nyúzó voltak a földes urak mind, báró Bruckenthalék szintugy mint Brassó városa is. A jobbágyra nézve minden földes ur nyúzó, legalább azt hiszi a jobbágy.

A zalatnai uradalom a fiskusé, nem magán birtokosé, s ime a zalatnai uradalom jobbágysági fakadnak először keserű panaszokra, s midőn kihallgatást és orvoslást nem nyernek, fegyverre kapnak. Tehát nyúzó volt az erdélyi nagy-fejedelelem is, Mária Theresia és II. József. Az abrudbányai hegyek oláhjai, a mint Densusian elmondja, 1775-ben 14,769 forintot fizetének a kincstárnak; ez az összeg 1778-ban 21,555 forintra emelteték. Lehetetlen, hogy ez II. József tudta nélkül történt volna, s ha tudtával történt — hisz lázas tevékenysége, hiúz szeme mindenre kiterjede, mindent meglátta — miért engedte meg? Helyesen mondja Densusian: »az abrudbányai hegyek oláhjai, az államnak jobbágysági, már 1775. tájban súlyosabb

állapotba jutának, mint a nemes-
ség jobbágyai« (iobagii statului ajunsera
intr'o positiune multa mai nefavorabila de catu
chiar iobagii nobilimii. 83 lapon.) Mégis csak
a magyar nemességet állítja oda mint ember-
telen nyúzókat! 1778-ban négy község, Nagy-
Aranyos, Vidra, Kimpeny, vagy Kimpeny-
Szurdok (oláh irással Campeni) és Bisztra
követséget küld panaszra N.-Szebenbe, hol a
kormánysház vala, s Bécsbe: a követség szó-
szólója Ursz Miklós, kinek ragadvány-neve
Horia (énekes.) A követek visszatérvén bot-
büntetéssel és fogsággal lakolnak. Kinek ki-
vánatára történik ez? Az urodalmi, tehát a
nagyfejedelmi tisztek kívánatára!

Az alsó zalatnai dominium községei a
kocsmákat 1778-ig 157 forintért tartották
volt. De 1781-ben egy nyugalmazott kapi-
tány, Áron János bisztrai lakos, azt ajánlja a
kincstartóságnak (Thesaurarius,) hogy a
kocsmákat a községektől el lehetne venni, s
nagyobb összegért bérbe adni. Bérbe is vevé
két örmény, Bosnyák Márton és Patrubby
Márton 12,000 forintért; s a bérlők minden
magán bormérést, melyhez a lakosok hozzá

voltak szokva, eltiltának. 1782. május 24-ére országos vásár esék Kimpenyben, s a lakosok, a régi szokás szerint, bort mérének a vásárosoknak. Ebből dulakodás, verekedés támadt a bérlők emberei és a lakosok között, s az úriszék, a fiskusi uradalom széke, a megye közrehatásával, kemény büntetéseket határozza a vétkesekre, 25—100 botütést, 3 hótól 2 évig tartó fogságot, ötre pedig, a zenebona támasztóira, épen halálbüntetést. Azon kívül a károk megtérítésére az illető községek 8708 forint lefizetésére ítéltetnek, miből valóban 6179 forint be is hajtaték, mint Densusian mondja. A zenebonások közt Ursz Miklós is vala, ki azomban elmenekült. Az úriszék ítélete s általában a dominium visszaélései ellen 1783-ban nagyobb követség mene panaszra Bécsbe. II. József vizsgálatot rendelt ugyan, s követelt véleményt arra, miképen lehetne megszüntetni a visszaéléseket; de az úriszék ítéletei nagyobb részint végrehajtatának, csak a halálbüntetés 1—2 évi fogságra és 50—100 botütésre változék.

Azon nagyobb oláh követség, melynek tagja az üldözött Ursz (Horia) is vala, József

második utazása után érkezék fel Bécsbe. József t. i. először 1773-ban és másodszor 1783-ban keresztül futa Erdélyországon is; Május 21-én lépven be az országba, melyből Máramarosba s ebből Galicziába és Lodomériába siet, s augusztusban térvén vissza Bécsbe. Erdélyi útjában számtalan kérelmet fogada el a lakosságtól; ez különösen az oláhokban reményt ébreszte sorsuk javítására; ezen reménnyel méne fel Bécsbe az említett nagyobb oláh követség is. Ursz, vagy Horia azután is Bécsben volt, megvárván ott a császárt, a ki már Olaszországba utazott volt, a honnan 1784. márczius 20-dikán jöve vissza. Kihallgatást nyer Józsefnél; mi történt 1784-ben tavasszal ezen a kihallgatáson, erről legkisebb tudósítás sincsen (nu esista nici cea mai mica informatiune positiva. 110. lapon.) De visszatérte után az abrudbányai hegyek közt Horia azt a hírt terjeszté, hogy felhatalmazása van a földes urak elleni támadásra, valami ócska pecsétes írást és aranyzott sárga réz keresztet mutogatván fel bizonyítécul. Densusian úgy találja, hogy az üldözött Horiának egyéb választása nem is vala,

mint vagy lázadást kelteni, vagy üldözőinek kezébe adni magát: pedig harmadik útja is lehet vala, vissza nem térni a hegyek közzé, s Bécsben maradni, a hol Enyedi Ferencz István, udvari ágens, a kihez őt a császár maga igazította (la care i-a trimisu insusi imperatulu. 106. lapon), biztos embere és tanácsosa lakik vala.

Horia, Kloska és Krizsán, mindhárman a zalatnai uradalom jobbágysai, a mozgalom élére állanak, melyet különösen a József rendelte népösszeírás is előmozdit. Az oláh közösségek úgy értik vala azt, hogy katonai szolgálatra, mely az oláhokat a földesuri hatóság alól ki fogja venni, történik az összeírás. Hisz vagy husz évvel ezelőtt olyan változás esett meg a székely és oláh jobbágyokon, kikből határőrző ezredeket alkotának a Moldova szélén.

A rumun parasztok terve az vala, értesít bennünket Densusian, hogy a forradalom 1785. tavaszán törjék ki, s akkor egy éjtszákán valamennyi oláh falu gyilkolja meg földesurait; addiglan pedig igyekezzenek magoknak fegyvert szerezni Fejérvárott a katonai kormánytól. »Ekként egy irtózatoss mé-

szárlás készült a magyar nemesség ellen, ugyan Densusian, mely hasonló lett volna a szicíliai vecsernyéhez 1282-ben, vagy a Sz.-Bertalani éjhez 1572-ben.« (145. lapon.) De a gyilkolás, égetés, erőszakos keresztelés s minden baromi dühösködés, melyet Densusian forradalomnak nevez, 1784. november elején kezdődék. »Valamint minden forradalomnak mozgó eszméi vannak, oktat bennünket Densusian, úgy volt ennek az 1784-kinek is határozott célja.« Első sorban politikai célja volt. Az oláh kapitányok ki akarák terjeszteni a forradalmat egész Erdélyre, s kiirtani nemcsak a magyar nemeseket, hanem az összes magyarokat, ha meg nem keresztelik magokat. Így megszűnven a magyar uralkodás Erdélyben, az ország a rumunok hatalmába kerül, magától érthető (hozzáteszi kegyesen Densusian) az ausztriai ház felsősége alatt (si tera sa ajunga sub puterea elementului romanu, se intelege sub regimulu casei austriace. 149. lap.) — Az oláh megkeresztelést, úgy magyarázza nekünk az író, nem valóságos fanatizmus, hanem azon oláh gondolat

követelte, hogy oláhokká lesznek a magyarok.

Második sorban ezen forradalomnak s ocialis czélja volt. Ennélfogva 1) a rumun ne legyen többé jobbágy; 2) nemesség ne legyen többé, egyszóval vége legyen az egész feudalitásnak, vége a nemességnek Erdélyben, de egyenlőség a teherviselésben, egyenlőség a jogokban. »Valóban egyik dicsősége a rumun népnek az, hogy már 1784-ben sok vért ontott ki a társadalom hamis elveinek lerontására, s a szolgaság és feudális nemesség megsemmisítésére» (se intru adeveru este o gloria pentru poporulu romanu, ca inca la anulu 1784 si a versatu sangele cu profusione pentru nimicirea principiiloru false ale societatii, pentru desfintarea servitutii si a nobilimii feudale. 150. lapon.) 3) A rumunok fegyvert kapjanak, tehát legyen nemzeti fölfegyverzés; — 4) a nemesség birtokai ki legyenek osztva a rumunok között.

Ez, ugymond Densusian, nem communismusi vagy anarchiai, hanem egyszerű historiai motivumból folyt. (Se bas a

numai pe simple motive istorice). Ugyanis, a rumunok tudják vala, hogy jogtalanul meg vannak fosztva a földektől, hegyektől, letelektől; ennél fogva övék az ország. »A forradalom eszméi, Densusian szerint, hagyományosok valának, a történeti jogon, a rumunok régiségén alapulván« (ideile revolutiunii erau asa dar traditionale, formate pe basa dreptului istoricu, pe basa vechimii romaniloru in Transilvania. 151, 152. lap.)

Bizonyosan Horia és társai gyilkolást, rablást czéloztak, különben föl sem támadnak; azt is bátran el lehet hinni, hogy a vérontást, gyujtogatást a kormányi hatalom nem fojtván el nyomban, sőt azt azáltal helyeselvén némileg, hogy mintegy látványosságot, úgy nézette azt eleinte a kevés kirendelt katonasággal: az elvadulás perczről-perczre növekedék a parasztokban és pópáikban. De, a mint már mondtam, kötve hiszem, hogy ilyen kigondolt s historiai hagyományon alapuló tervök lett volna. A siker bizonyosan elragadta a tetteseket; valamint a rettegés és félelem a kormány által védelem

nélkül hagyott áldozatokban bizonyosan még nagyította a dúló parasztok és popák szándékait.

A magyarokat ki akarták irtani, ugymond Densusian. Képzeltetjük-e, hogy Horia és társai nem tudták volna, hogy székelyek vannak, a kik nem elszórva, mint a földbirto-
kosok, hanem tömegesen laknak, a kiket tehát bajos lett volna egy éjtszaka meglepni és kigyilkolni? — Képzeltetjük-e, hogy Horia és társai a szászokat is ki akarták volna irtani? hisz ők avval ámiták el a rumunokat, hogy a német császár engedelmeiből gyilkolnak, gyujtogatnak. Annyira eszök-vesztetteknek még sem lehet a legvadabb rumunokat is tartani, hogy azt képzelhessék, hogy a német császár engedelmeiből az erdélyi németeket is szabad kiirtatniok. De ha nem irthatják ki a székelyeket, nem a németeket: urai sem lehetnek egész Erdélynek. Az a politikai és socialis czél tehát, mellyel Densusian a Horiáék gyilkolásait, barmoskodását mintegy helyeseltetni akarja, bizonyosan inkább az ő historiai meggyőződésének a termése, mintsem Horiáék eszméje.

S erre bizonyítékot Densusian maga szolgáltat a következő történettel.

Józsefnek első utjában, 1773-ban, a medgyesszéki Aczel (Hetzeldorf) száz község egy folyamodással járula hozzá, melyet Heydendorfi (de Heydendorf) Mihály Konrád, mint a szék jegyzője, élőszóval is adott elő. Az aczeli határon mintegy száz rumun háznép letelepedett volt lassankint, kiket a község el szeretett volna távolítani. Reá akarát tehát birni a rumunokat, hogy költözzenek el. Szép szerivel nem boldogulván, erőszakhoz nyult, felgyujtván a rumun kunyhókat. Ámde egy esztendő múlva ugyan a napon több helyütt égni kezd a község; s azóta már ötször volt nagy tüzvész benne. A szászok meg lévén győződve, hogy boszúból a rumunok gyujtják fel a helységet, folyamodást küldenek a kormányshékre, melyben elmondják, hogy mindaddig nem érzik magokat bátorságban, míg határukról el és más helyre át nem telepítik a rumunokat. A kormányshék tehát azt hirdeté ki a rumunok közt, hogy ha még egyszer tüzvész támad Aczelben, a történt kárnak megtérítésére a rumunok egyetemben lesznek kény-

szerítve. S ime egy hét múlva éppen a birónak csűrjét semmisíté meg a láng, a kinek házá-
nál történt volt a kormányzék határozatának
kihirdetése. — A rumunok viszontag azt pana-
szolák Józsefnek, hogy ámbár ők a székre és
a községre éppen úgy adóznak, mint a szászok,
nekik még sincs saját szántóföldjük, kaszáló-
juk, szőlejük, mert a szászok nem akarnak
nekik semmit sem engedni a határból, azt
hozván fel, hogy azt a magyar királyoktól
kapták, abból nem adnak senkinek semmit.

Miféle tanuságot vonhatni ki ebből a
történetből, a melyet Densusian maga közöl,
vajjon azt-e, hogy a rumunokban azon meg-
győződés élt, hogy a magyar királyok az
aczeli határt jogtalanul vették el a rumunok-
tól, s jogtalanul adományozták oda a szászok-
nak? hogy tehát voltaképen bitorlók a szá-
szok, jogszerinti birtokosok pedig a rumunok
volnának? Bizony nem az a meggyőződés él
vala 1773. tájban a medgyesszéki rumunok-
ban, azért ők csakis *cohabitationis*
permissió-t, vagy a régi görög felfogás
szerint, *paroikia*-t, kértek, két oknál fogva:
mert ott vannak már, s mert úgy adóznak a

székre és községre, mint a szászok. Azt a történeti hagyományt, azt a történeti jog basisát (basa dreptului istoricu), melyet Densusian Horiá-ék meggyőződésébe bele gondol, csak a hires kalugyerek csinálta rumun história költötte fel, még pedig csakis az 1784-ki szomoru történetek után.

A mi végre a rumun népnek azon dicsőségét illeti, hogy már 1784-ben, tehát a nagy francia forradalmat megelőzőleg, sok vért ontott ki a társadalom megmástitására s az egyenlőség felállítására, ezt a dicsőséget is Densusian hiába tulajdonítja a rumun népnek, mert az Dózsa Györgyöt illetné meg, ha ugyan dicsőség, a ki 1514-ben, tehát 270 évvel előzte meg a rumun gyilkolást, égetést, barmoskodást. De Densusian azt az igazán nevetséges gondolatot is csak a történeti valóság hamis színben való felmutatására fejezte ki.

Én magát a szomoru eseményt nem adhatom elő — erre itt hely sincs — csak azon háttért mutatom fel, a melyre Densusian a historiai képet festi. Felmutatásomból, mely Densusian saját szavaiból áll, meggyőződhetik az olvasó, hogy az egészen hamis. A

hamis háttér hamis világosságot vet a képre, s azt is meghamisítja. Egyébiránt Densusian a szomorú eseményt hivatalos oklevelek alapján beszéli el; s én egy csöppet sem kételkedem abban, hogy nem hiven közli azokat.

Végre egy körülményt kell még felhoznom. Az erdélyi kormánynak helytelen, gyáva magaviselete, a mely igazán egyenlő Dobse László kormányának magaviseletével az 1514-ki magyar paraszt lázadással szemben, — s Horia szemfényvesztései azt a gyanut ébreszték legott, hogy amaz iszonyu szerencsétlenség II. Józsefnek, ha nem engedelmével is, legalább tudtával történt. Erről Densusian így ír: »Horiának állandó tartózkodása bármi vallomást tenni az ítélő bizottság előtt, azt, a históriai igazságot illetőleg, eléggé alapos meggyőződést kelti bennünk, hogy a császár Horiával igen behatóan discutiálta az igen nyomós reform-kérdést Erdélyre nézve. De továbbá is azt állítani vagy vélni, hogy József helyeselte a forradalmat, merő képzelődés; ámbár ezen esetben Horia bizonyosan nem lökte volna a világba

ezt a jelszót: A »császár akaratjával és parancsolatjával!« — Jól értem-e a rumun szöveget, mely így szól: »Tote aceste imprejurari ne forméza o convinctiune destulu de reala, in ce privesce adeverulu istoricu, si anume, ca imperatul discutate cu Horia prea adancu cestiunea reformeloru sale cu privire la Transilvania. A sustine mai multu, ca revolutiunea se ar fi facutu cu aprobarea imperatului Josifu, ar fi o pura fantasia, de ore ce in casulu acesta, Horia de siguru nu ar fi scosu la lumina devisa: »Cu vola si porunca imperatului.« 439. lapon.

Tehát II. József reá szorult Horia politikai bölcsességére; arra reá szorulván, természetesen helyeselte is a tanácsadójának, Horiának, föllépését. Densusian védelme legsúlyosabb vád Józsefre nézve. S a mi még szomorubb, a rumun izgatók terjesztik a rumun nép közt azt a meggyőződést, hogy II. József megparancsolta a Horia és társainak támadását. Vajjon egyebet jelentenek-e Baritznak szavai a N.-Szebeni sajtóbírótság előtt 1884. okt. 14-kén: »A magyar kormány Hora és Kloskától való félelmében követelte a román gör. kel. congressus

elnapolását. Mí azonban azt kérdezzük, hogy mit fog tenni a kormány akkor, hogy ha azoknak szelleme csonttá és hússá megtestesül és három (?) millió román nevében visszakövetelik majd az elrablott jogot és szabadságot, de nem a kormánytól, hanem egyenesen az elfelejtethetetlen II. József dédunokájától, a ki mint a **másodizben megparancsolandja majd a román népnek a rabságból való felszabadítását?** Baritz úgy, mint Densusian is, úgy látszik, meg van győződve, hogy II. József egyenesen megparancsolta a Horia-féle iszonyatosságokat, s ezt a meggyőződést Densusian közvetve a könyvével, Baritz pedig közvetlenül élőszóval és hirlapjával terjeszti a nép között. Mit fog tenni az akkori magyar kormány, mikor Horia és Kloska dédunokái másodizben megkísértenék a vérontást s a vele járó oláh barmoskodást? nem tudom; mit kelljen addig is tenni minden magyar kormánynak, arra Baritz eljárása eléggé érthetően tanít. Én a tudomány nevében kérem fel a rumun írókat, mutassák meg, melyek azon historiai jogok, a melyeket a magyarok

és németek az erdélyi és magyar-
országi rumunoktól elraboltak,
mert én azon historiai elrablott jogok vissza-
adását életem végéig sürgetni és követelni
fogom.
